

Témavezető: Prof. Dr. JAKAB ÉVA, egyetemi tanár (KRE ÁJK)

1. Absens indefensus est Quinctius

*Nam quid homini potest turpius, quid viro miserius aut acerbius usu venire?*² — kérdezte Cicero Sex. Naevius alperestől Kr. e. 81 egyik tavaszi napján a bíróságon.³ Cicero *Pro Quinctio* című beszédében Publius Quinctius felperes érdekében emelt szót.⁴ Naevius a felperes fivérével, Gaius Quinctiusszal *societas* keretében állattenyésztő és szántóföldi gazdálkodást folytatott Galliában.⁵ Gaius váratlanul meghalt, így végrendeleti örököséként testvére, Publius Quinctius vitte tovább⁶ a Naeviusszal közös vállalkozást.⁷ Mivel a hagyatékot leginkább passzívák alkották,⁸ annak érdekében, hogy kielégítse a hitelezőket Rómában, úgy döntött, elárverezi gall magánvagyonát.⁹ E szándékáról azonban üzlettársa — egyben sógora — Naevius végül lebeszélte, s egyúttal anyagi támogatásáról biztosította.¹⁰

Quinctius, miután elfogadta a rokoni ajánlatot, elkezdte törleszteni Gaius rámaradt magántartozásait, abban bízva, hogy Naevius valóban megelőlegezi kiadásait.¹¹ Naevius ellenben nem volt hajlandó fizetni, sőt biztosítékot kért Quinctiustól, hogy rendezze a *societas*ban felhalmozott adósságokat.¹² Quinctius a jogvita elkerülése céljából elárvereztette galliai vagyonát, és az abból befolyt összeget felajánlotta Naeviusnak.¹³ Ő azonban nem érte be ennyivel, jogvitába kerültek a felek és egymás után hiúsultak meg a perbeli időpont kitűzésének kísérletei.¹⁴ Mikor úgy tűnt átmenetileg felhagytak ez irányú próbálkozásaikkal, Quinctius visszautazott Galliába.¹⁵ Naevius viszont nem akarta elszalasztani a kedvező alkalmat, ezért másnapra összehívta embereit, akik a *praetor* előtt tanúsították, hogy Quinctius megszegte a *vadimonium*ban foglaltakat,¹⁶ az általa tett ígérettel ellentétben a meghatározott időpontban nem jelent meg a törvény előtt.¹⁷ A *praetor* megadta az *edictum* alapján

¹ Római Jogi és Egyetemes Jogtörténeti Tagozat, I. helyezés.

² Cic. *Quinct.* 49

³ PLATSCHEK, Johannes: *Studien zu Ciceros Rede für P. Quinctius*, München, Verlag C. H. Beck, 2005, 2.

⁴ PLATSCHEK i. m. 2–3.

⁵ Uo. 13.

⁶ Közöttük valójában már új *societas* létesült: Uo. 23–27.

⁷ Uo. 17–18.

⁸ Uo. 18.

⁹ Uo. 31.

¹⁰ Cic. *Quinct.* 16

¹¹ Cic. *Quinct.* 18

¹² Naevius a közös vállalkozás során egyáltalán nem jelezte, hogy akár ifjabb, akár idősebb Quinctius bármivel is tartozna neki: PLATSCHEK i. m. 32–33.

¹³ Cic. *Quinct.* 20

¹⁴ Cic. *Quinct.* 21–22

¹⁵ Cic. *Quinct.* 23

¹⁶ Naevius állítása szerint Quinctius *stipulatio*ban lekötölte magát arra, hogy adott időpontban és helyszínen meg fog jelenni az eljárás — *in iure* szakaszának — lefolytatása céljából vö. PLATSCHEK i. m. 45.

¹⁷ Uo. 31.

kérelmezett peren kívüli jogsegélyt Naevius számára,¹⁸ beutalta őt Quinctius vagyonába.¹⁹ A *decretumot* nyilvánosságra is hozták, ezzel elindult a 30 napos perbe bocsátkozási határidő az épp Galliába tartó Quinctius felett.²⁰ Vajon ki és milyen módon tudná megmenteni a távollévő Quinctius vagyonát és becsületét?

2.

Bevezetés

Jelen dolgozat a megbízás nélküli ügyvivő (*negotiorum gestor*) eljárására vonatkozó római klasszikus felelősségjogi szabályozást vizsgálja. A felelősségtan mindig is foglalkoztatta a *iurisperitusokat*,²¹ a megbízás nélküli ügyvitel (*negotiorum gestio* vagy klasszikusan: *negotium gestum*) intézménye pedig társadalomtörténeti kontextusa és metajurisztikus vetülete folytán a római jog talán egyik legérdekfeszítőbb szegmentuma, a modern kor romanistái 'lawyer's law'²² elnevezéssel is szokták illetni azt. A *negotiorum gestio* szubszidiárius természete is indokolta témaválasztásomat, ugyanis a jogintézmény heterogén élethelyzetek sokaságára, általános jelleggel minden olyan idegen ügyvitelre alkalmazható volt, amelyet a *mandatum* vagy a *tutela* nem szabályozott speciálisan.²³ Nézetem szerint a kvázikontraktuális jogviszony imént említett sajátosságai mellett kitüntetett figyelmet — így alaposabb vizsgálódást is — leginkább a más ügyébe felkérés nélkül beavatkozó *negotiorum gestor* motivációja és eljárása érdemel. A *negotiorum gestio* magyar irodalma csekély, a *negotiorum gestor* felelősségét vizsgálóé még csekélyebb. A témában a XX. század második felétől kezdve születtek jellemzően német és olasz nyelvű művek. FINAZZI *Ricerche in tema di negotiorum gestio* címmel kétkötetes művet szentelt a téma vizsgálatára, melynek második kötetében tanulmányozza a *negotiorum gestor* felelősségét.²⁴ SEILER és DEPPENKEMPER főként jogösszehasonlító vizsgálódást végeztek a témában, utóbb nevezett részletesen foglalkozott az intézmény továbbélésével is.²⁵ MAYER-MALY és MEISSEL tanulmányaiból a *negotiorum gestio* számos speciális, felelősségtani szempontból is figyelemre méltó aspektusa ismerhető meg.²⁶ A forrásfeldolgozás alapján a római remekjogászok közül mindenekelőtt Labeo, Proculus, Pomponius, Paulus és Ulpianus munkássága emelendő ki, nekik köszönhető a *negotiorum gestor* felelősségének mértékét meghatározó kritériumok kidolgozása. *Culpa est immiscere se rei ad se non pertinenti*.²⁷ A *communis opinio* alapján a *negotiorum*

¹⁸ Az *edictum* szerint a *praetor* biztosította a *missio in possessionem* lehetőségét a hitelezők részére, ha az adós csalárdul elrejtőzött — és egy *bonus vir* sem tartotta ügyét védelemre érdemesnek (Ulp. 59 *ad ed.* D. 42, 4, 7, 1).

¹⁹ Cic. *Quinct.* 25

²⁰ Cic. *Quinct.* 61

²¹ MEISSEL, Franz-Stefan: *Altruismus und Rationalität: Zur „Ökonomie“ der negotiorum gestio*. In: BABUSIAUX, Ulrike—NOBEL, Peter—PLATSCHEK, Johannes (Hrsg.): *Der Bürge einst und jetzt. Festschrift für Alfons Bürge*, Zürich—Basel—Genf, Schulthess, 2017, 275.

²² ZIMMERMANN, Reinhard: *The Law of Obligations. Roman Foundations of the Civilian Tradition*, Oxford, Oxford University Press 1996, 438; vö. „sie [die *negotiorum gestio*] ist ausschließlich Angelegenheit juristischer Fachleute”: SEILER, Hans Hermann: *Der Tatbestand der negotiorum gestio im römischen Recht*, Köln—Graz, Böhlau Verlag, 1968, 3.

²³ KASER, Max: *Das Römische Privatrecht (I)*, München, C. H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung, 1971², 587; DAWSON, John P.: *Negotiorum Gestio: The Altruistic Intermeddler*, In: *Harvard Law Review* 1961/5, 821.

²⁴ FINAZZI, Giovanni: *Ricerche in tema di negotiorum gestio (II/2). Obbligazioni gravanti sul gestore e sul gerito e responsabilità*, Cassino, Edizioni dell'Università degli Studi di Cassino, 2006.

²⁵ SEILER i. m.; DEPPENKEMPER, Gunter: *Negotiorum gestio — Geschäftsführung ohne Auftrag (I-II)*, Göttingen, V&R unipress, 2014.

²⁶ MAYER-MALY, Theo: *Probleme der negotiorum gestio*, SZ 86 (1969) 416—435.; MEISSEL i. m.

²⁷ Pomp. 27 *ad Sab.* D. 50, 17, 36

gestor klasszikus jogi felelősségének mértéke *culpa levis*.²⁸ A klasszikus jog kazuisztikájából következően a *negotiorum gestio* számos fragmentumban, különféle tényállásokban jelenik meg, amelyek megoldásait a jogtudósok eseti megállapításai szolgálták.²⁹ Ezek alapján a *negotiorum gestor* felelőssége is összetettebb kérdéskörnek tekintendő. Álláspontom szerint — melyet a következőkben megkísérlek bizonyítani — a *negotiorum gestor* felelőssége nem sematizálható, helytállásának mértéke nem feleltethető meg egyetlen felelősségi kategóriaként.

Célom a Digesta elsődleges joganyagának forrás-centrikus elemzése révén behatárolni a *negotiorum gestor* felelősségének terjedelmét, rekonstruálni felelősségi rendjének fejlődését.³⁰ A *negotiorum gestor* felelősségi rendjét előírányzó szempontok komplexitása több kutatási módszer együttes alkalmazását kívánja meg. Így dolgozatomban az exegetikus mellett történeti, részben pedig dogmatikai és jogösszehasonlító módszereket alkalmazok.

3. A *negotiorum gestio* társadalom- és intézménytörténeti háttere

3.1. Az *officium amicitiae* szociáletikai alapjai

A római jog autentikus tanulmányozásának alkotórészét képezi a társadalmi, gazdasági tényezőkön nyugvó *ratio legis* retrospektív kutatással történő feltárása. Így szükségesnek tartom a *neg. gestor* felelősségének vizsgálatát megelőzően a *negotiorum gestio* kétarcú, morális és jogi normák által vegyesen formált karakterisztikumának jogantropológiai áttekintését.

Az ókori világ társadalmi élete a baráti kapcsolatok ('Nah- und Treuverhältnisse')³¹ finoman szőtt hálóján, komplex viszonyrendszerén alapult.³² Az antik barátság (*φιλία, amicitia*) gazdasági tevékenységekre gyakorolt hatásáról VERBOVEN, belga ókortörténész munkája szolgál részletes ismertetővel.³³ Az *amicitia* az önzetlen érzelmek és a kölcsönös hasznosság jegyeit egyaránt magán hordozta, és arra — mai felfogásunkkal összeférhetetlen módon — egyfajta társadalmi kohézióként tekintettek.³⁴ A barátság ideológiai értelméhez annak négy erkölcsi pillérén keresztül (*liberalitas, gratia, fides, benevolentia*) juthatunk el.³⁵ A baráti életviszonyok jogi szabályozásának eszmei szerzői a görögök, kivitelezői a rómaiak voltak.³⁶ A hellenisztikus filozófia eszméje a preklasszikus kortól kezdve szivárgott be

²⁸ DE ROBERTIS, Francesco M.: *La responsabilità contrattuale nel sistema della grande compilazione (II)*, Bari, Cacucci Editore, 1982, 811–812; MACCORMACK, Geoffrey: *The Liability of the Tutor in Classical Roman Law*, In: *Irish Jurist*, 1970/5, 381; BUCKLAND, William Warwick: *A Manual of Roman Private Law*, Cambridge, Cambridge University Press, 1925, 312; FÖLDI András—HAMZA Gábor: *A római jog története és intézményei*, Oktatási Hivatal (Oktatáskutató és Fejlesztő Intézet), 2020²⁴, 555; MOLNÁR Imre—JAKAB Éva: *Római jog*, Szeged, Leges, Diligens, 2019⁸, 325.

²⁹ PÓLAY Elemér: *A római jogászok gondolkodásmódja. Kazuisztika és absztrakció*, Budapest, Tankönyvkiadó, 1988, 141.; MOLNÁR Imre: *A római magánjog felelősségi rendje*, Szeged, JATE ÁJK, 1993, 7.

³⁰ A dolgozat idősíkjá a principátus korát, Augustus trónra lépése (Kr. e. 27) és Diocletianus uralkodása közti periódust (284) fogja át.

³¹ SEILER i. m. 2; VERBOVEN, Koenraad: *The Economy of Friends. Economic Aspects of Amicitia and Patronage in the Late Republic*, Brussels, Latomus, 2002, 39.

³² NÖRR, Dieter: *Mandatum, fides, amicitia*, In: NÖRR, DIETER—NISHIMURA, Shigeo (Hrsg.): *Mandatum und Verwandtes. Beiträge zum römischen und modernen Recht*, Berlin et al., Springer-Verlag, 1993, 13.; vö. GRIFFIN, Miriam: *De Beneficiis and Roman Society*, In: *The Journal of Roman Studies*, 93 (2003), 113.

³³ VERBOVEN i. m. 12.

³⁴ Vö. VERBOVEN i. m. 21.

³⁵ VERBOVEN i. m. 35.

³⁶ NÖRR (1993) i. m. 26.

folyamatosan a római jogba.³⁷ A felelősségtanra kifejtett hatása a klasszikus jogtól³⁸ a iustinianusi jogig egyre intenzívebbé válik.³⁹ A *negotiorum gestio* szociáletikai vetületének megismerése céljából tegyünk egy rövid látogatást az *amicitia* intézménytörténetének jogfilozófiai forrásaiban!

Auctores Graeci. Mivel a görög filozófia Rómába áramlását kétségkívül az aristotelési bölcsélet vezette,⁴⁰ a dolgozat tárgyára való tekintettel a 'logika atyjának' *Ethica Nicomachea* című opusa emelendő ki. Aristotelés erény-orientált kutatásában teljesednek ki⁴¹ mesterének barátságról alkotott hipotézisei,⁴² így vizsgálódásunk kezdetén hagyatkozunk mi is az átfogó alapműre.⁴³

Aristotelés — akárcsak Démokritos vagy Epikuros —⁴⁴ a társadalmi életben való boldogulás fundamentumának⁴⁵ a bizalmas baráti kapcsolatokat tekinti.⁴⁶ A filozófus a gazdasági jelleggel bíró, haszonszerzést célzó 'törvényes barátság' helyett az 'erkölcs szerinti barátság' közösségben jelentkező pozitívumai mellett száll síkra, hiszen az alapján a barátok képességeikhez mérten szolgáltatnak egymásnak jótéteményeket (*beneficia*),⁴⁷ melyek viszonzása morális indíttatású.⁴⁸ Az *Ethicá*ban megnyilvánuló barátság—arkhé tehát olyan kapcsolatot takar, melyben a legfőbb jó érdekében a barátok egymásért jóindulatúan, erkölcsösen cselekszenek.⁴⁹ Az ilyen, egymáshoz hasonlatos emberek⁵⁰ 'tökéletes barátsága' (*τελεία φιλία*) erényhez kötődik, ezért maradandó.⁵¹

Auctores Latini. A sztoa bölcselete már a Kr. e. II. században megérkezik Rómába,⁵² majd a Cicero gondozta görög filozófia, kiváltképp az aristotelési fogalomkategóriák jogiasítása új utakat nyit a római jog fejlődésében.⁵³ Cicero az epikureus bölcsélet feldolgozása során metsző kritikát fogalmaz meg Epikuros haszonelvű barátságra vonatkozó elméletéről,⁵⁴ s helyette az aristotelési erényhez kötődő, maradandó barátságot részesíti előnyben.⁵⁵ Műveiben legélénkebben a sztoikus értékrend

³⁷ PÓLAY i. m. 112.

³⁸ Vö. MOLNÁR i. m. 96–97, 110.

³⁹ VISKY Károly: *A kereszténység és a római jog felelősségi rendszere*, Stephaneum Nyomda, Budapest 1941, 2–3.

⁴⁰ Brósz Róbert—Pólay Elemér: *Római jog*, Budapest, Tankönyvkiadó, 1986⁴, 47; PÓLAY (1988) i. m. 44–45; vö. HAMZA Gábor: *Jogösszehasonlítás és az antik jogrendszerek*, Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1998, 13, 16sk.

⁴¹ DEPPENKEMPER, Gunter: *Negotiorum gestio — Geschäftsführung ohne Auftrag (I)*, Göttingen, V&R unipress, 2014, 70. [a továbbiakban: DEPPENKEMPER (2014a)]

⁴² Platón szókratikus dialógusában a *φιλία* fogalmába implikálható érzelmi szálakat fejtegeti; a szimpatizálás és a kölcsönös vonzalom, a vágyakozás tárgyát (*οικειοσ*) elemzi (*Lys.* 218 c4–222 b2). A barátság szépségét a rokonszenv és a kedvesség (*φιλον*) meghatározásán keresztül mutatja be (*Lys.* 216 c1–217 c2).

⁴³ NÖRR (1993) i. m. 27.

⁴⁴ RITOÓK Zsigmond: *Régi görög hétköznapiak*, Budapest, Gondolat, 1960, 196–197.

⁴⁵ Vö. Arist. *Pol.* 1253a

⁴⁶ *Eth. Nic.* 1155a; vö. Cic. *Lael.* 19

⁴⁷ A jótett 'szubsztanciájának' értékeléséhez ld. Arist. *Rhet.* 1385b

⁴⁸ *Eth. Nic.* 1163b

⁴⁹ *Eth. Nic.* 1166a

⁵⁰ Vö. Cic. *off.* 1, 58

⁵¹ *Eth. Nic.* 1156b

⁵² PÓLAY (1988) i. m. 96.

⁵³ DEPPENKEMPER (2014a) i. m. 73; FÖLDI—HAMZA i. m. 87; HAMZA (1998) i. m. 20–23; PÓLAY (1988) i. m. 112, 160–161; VERBOVEN i. m. 10; ZLINSZKY János: *Ius privatum. A római magánjog története*, Budapest, Osiris Kiadó, 1998, 80–81. vö. STEIN, Peter: *The Two Schools of Jurists in the Early Roman Principate*, In: Cambridge Law Journal 1972/31, 14.

⁵⁴ Cic. *fin.* 2, 78–79; vö. Cic. *inv.* 2, 167

⁵⁵ Cic. *fin.* 1, 68–69; vö. *Lael.* 67

Alább az *amicitia* erkölcsi normáit Cicero válogatott munkáiban tanulmányozzuk.

A római államférfi vallja, hogy a barátok egymás iránti tisztességes kapcsolatában (*prima lex amicitiae*) az önkéntes, késelem nélküli cselekvésnek meg kell előznie a felkérést.⁵⁷ A barátság legnagyobb szerepe pedig — Cicero szerint — az osztálykülönbségek kiiktatása.⁵⁸ A filozófus több helyen⁵⁹ szól a barátok közti — Aristotelés által megpendített, majd Senecánál kimerítően taglalt — jótéteményekről, azok mértékének meghatározásáról⁶⁰ és illő meghálálásáról is.⁶¹

Itt érdemes jelezni, hogy az ókorban a jótétemények nyújtása és fogadása mögött mindig meghúzódott a reciprocitás⁶² erkölcsi kötelezettsége (*officium*),⁶³ mely *inter bonos viros* nem csupán a viszonyosságon alapuló 'jótett helyébe jót várj' szívességtételt takarta, hanem a *mos* ideológiájának⁶⁴ általános hatályú etikai imperatívuszát is.⁶⁵

A *De officiis*-ben lelhetünk rá a barátság-pillérekre is,⁶⁶ melyekkel Cicero a társadalmat összetartó erényeket (*iustitia, benignitas, liberalitas*)⁶⁷ határozza meg.⁶⁸ Itt találjuk híres, jogi szempontból kitüntetett figyelmet érdemlő megállapítását, miszerint az igazság(osság)⁶⁹ alapja a szótartás (*fundamentum autem est iustitiae fides*).⁷⁰ A *fides* a jogtudomány egy erkölcsi (eredendően szakrális) fogalomként kölcsönözte a köznyelvtől.⁷¹ A *fides* a baráti kapcsolatokban egyfajta garanciális szabályként fogható fel,⁷² amely biztosította a *beneficia, officia* gondos betartását.⁷³

A műben a baráti jóindulatúság, bőkezűség⁷⁴ (*benignitas, liberalitas*) ellentétpárjaként jelentkezik a *gratia* ('Dankbarkeitsverbindungen'⁷⁵).⁷⁶ A *gratia*, mint az *officium amici*⁷⁷ mozgatója, a társadalmi összefonódás *sine qua non*ja, mely⁷⁸ — főleg a *honestiores* körében

⁵⁶ NÖRR (1993) i. m. 26.

⁵⁷ Cic. *Lael.* 44

⁵⁸ Cic. *Lael.* 69

⁵⁹ Cic. *Lael.* 73; *off.* 1, 47–49

⁶⁰ Cic. *off.* 1, 50–58

⁶¹ Cic. *off.* 1, 47

⁶² NÖRR (1993) i. m. 24.

⁶³ GRIFFIN i. m. 104; VERBOVEN i. m. 37.

⁶⁴ GRIFFIN i. m. 103; VERBOVEN i. m. 58–59.

⁶⁵ Arist. *Eth. Nic.* 1164b; Hom. *Il.* IV. 257–260; *Od.* I. 374–375; Verg. *Aen.* III. 463–471; Ovid. *Trist.* III. 5, 1–10.

⁶⁶ Cicero a kötelességek kapcsán kitér a barátok eltérő perbeli pozíciójából fakadó összeférhetetlenségre is. Konstatálja, hogy *vir bonus*hoz méltóan a bírónak mellőznie kell perben álló barátjához fűződő érzéseit (Cic. *off.* 3, 43).

⁶⁷ Cicero a *benignitast* és a *liberalitast* a *beneficentia* fogalmai körében értelmezi.

⁶⁸ Cic. *off.* 1, 20

⁶⁹ A *iustitia* jelentéstartalmának Cicerónál kitapintható gazdagságáról ld. NÓTÁRI Tamás: *Iuridicophilologica. Tíz tanulmány*, Budapest, KRE ÁJK, 2004, 107.

⁷⁰ Cic. *off.* 1, 23; vö. Arist. *Eth. Nic.* 1155a

⁷¹ FÖLDI András: *A jóhiszeműség és tisztesség elve. Intézménytörténeti vázlat a római jogtól napjainkig*, Budapest, Publicationes Instituti Iuris Romani Budapestinensis, Fasc. IX, 2001, 9–10; PÓLAY (1988) i. m. 105.

⁷² NÖRR (1993) i. m. 13–14.

⁷³ VERBOVEN i. m. 40.

⁷⁴ Cic. *off.* 2, 55

⁷⁵ MEISSEL i. m. 282.

⁷⁶ Cic. *off.* 1, 48

⁷⁷ Cic. *ad fam.* 14, 1, 5; Ovid. *Trist.* V. 9, 33

⁷⁸ Cic. *inv.* 2, 161

—⁷⁹ alapot biztosít a *procuratio*,⁸⁰ a *mandatum* és a *negotiorum gestio* megjelenésének.⁸¹ Miután áttekintettük a filozófia két emblematisz alakjának barátságáról alkotott nézeteit, kérdezhetnénk, vajon a baráti kapcsolatok valóban így módon működtek-e, ilyen kardinális funkciókat töltöttek-e be az antik társadalomban. Vagy Aristotelés és Cicero inkább idealizálni kívánták környezetüket?⁸² Kétegyeinket oszlathatják az elmékedésekből lesűrhető tények. Az *Ethica Nicomachea* gyönyörű állambölcseleti mű, amely az ember és a természet harmonikus állapotáról, a deontológiailag jól működő társadalom kiépítéséről lát el bennünket tanácsokkal.⁸³ A *Corpus Ciceronianum* ellenben a művelt kortársaknak, *civis Romanus*oknak szól, mely ugyan időről időre visszapillant a görög modellre, a reális római viszonyokra reflektál pragmatikusan.⁸⁴ Végül érdemes még kitérnünk Seneca tanaira, melyek bár etikai eszmékbe ágyazottak, életszerű példakkal helyes perspektívát kínálnak az antik társadalom kapcsolatrendszeréről.⁸⁵

A római irodalom ezüstkorában működő Seneca (Minor) alkotói pályája a sztoicizmus etikai bölcseletéből táplálkozik.⁸⁶ Munkásságából csak a téma szempontjából releváns filozófiai téziseit idézzük fel.

A *De beneficiis* című művében a *beneficia necessaria* konkrét példjaként⁸⁷ említi a polgártárs *proscripti*ótól való megmentését. A jótétemény hasznosságához a következő erkölcsi koncepciót fűzi: *nec enim utilius quicquam est quam sibi utilem fieri*.⁸⁸ A jótétemények nyújtásának tárgyalása során kidomborítja a jótévőtől megkívánt altruista lelkiületet;⁸⁹ felhívja figyelmünket arra, hogy míg a kölcsön esetében a visszafizetés a tartozást végleg megszünteti, addig a jótéteményért megkívánt *gratia* sosem enyészik el.⁹⁰ Seneca tiszteletre méltó embersége nyilvánul meg művében, amikor a sztoikus tétéleket a rabszolga emancipációjára alkalmazva hangsúlyozza:⁹¹ a *servus* is képes jótéteményben részesíteni urát.⁹²

A továbbiak megértéséhez még azt szükséges rögzítenünk, hogy Seneca a következő magatartásokat mind jótéteménynek tekinti: más szántójának megművelése, kigyulladt házának eloltása, a ház összedőlésének megakadályozása, a máshoz tartozó rabszolga meggyógyítása, más fia életének megmentése.⁹³

⁷⁹ KASER i. m. 587; ZIMMERMANN i. m. 436; GRIFFIN i. m. 109; vö. WATSON, Alan: *The Law of Obligations in the Later Roman Republic*, Oxford, Oxford University Press, 1984, 194.

⁸⁰ HAMZA Gábor: *Az ügyleti képviselő*, Budapest, Rejtjel, 1997, 106.

⁸¹ NÓTÁRI i. m. 45.

⁸² Noha a *principatus*ban még él a *moribus ornes, legibus emendes* (Hor. *ep.* 2, 1, 2–3), időben előrehaladva a régi római értékrend (*veterum norma*) és az autokratikus államberendezkedés közötti szakadék egyre mélyül: RITOÓK Zsigmond: *Quid leges sine moribus...? Horatius — korának erkölcséről*, In: RITOÓK Zsigmond—FERENCZI Attila—KOZÁK Dániel—TAMÁS Ábel (szerk.): *Vágy, költészet, megismerés. Válogatott tanulmányok*, Budapest, Osiris Kiadó, 2009, 355–357.

⁸³ DEPPENKEMPER (2014a) i. m. 76.

⁸⁴ DEPPENKEMPER (2014a) i. m. 77.

⁸⁵ GRIFFIN i. m. 94.

⁸⁶ GRIFFIN i. m. 93.

⁸⁷ A jótétemények exemplifikatív felsorolásához ld. Sen. *ben.* 4, 12, 2

⁸⁸ Sen. *ben.* uo.

⁸⁹ Sen. *ben.* 1, 2, 3

⁹⁰ VERBOVEN i. m. 39.

⁹¹ Vö. Sen. *ep.* 5, 47

⁹² Sen. *ben.* 3, 18–22.

⁹³ Sen. *ben.* 5, 18, 2

A szociáletikai normák bemutatását zárjuk az alábbi találó *sententiával*: *Multa legem non habent nec actionem, ad quae consuetudo vitae humanae omni lege valentior dat aditum.*⁹⁴

3.2. A *negotia aliena gerere* motívuma

Az ókori társadalom — különösen felsőosztálybeli — tagjainak összefonódásáról ('gesellschaftliche Verflechtung')⁹⁵ szerzett előismereteinkre építve most már tanulmányozhatjuk az *officium amicitiae* és a *neg. gestor* egymáshoz való viszonyát. Amennyiben elfogadjuk, hogy a barátság–pillérek egyfajta morális kötöttséget képesek előidézni a felek között, plauzibilisnek tűnik, hogy azokra a társadalmi kapcsolatok jogiasodásának premisszáiként tekintsünk.⁹⁶ A jogilag szabályozott *negotiorum gestio* tárgya tipikusan a baráti, jóindulatú tevékenység: *beneficium opera* vagy *officium amicitiae*.⁹⁷ Az *edictum* kibocsátását a távollévő, ügyeinek ellátásában átmenetileg korlátozott személy joghátránytól való megóvása, vagyoni érdekeinek védelme (*rerum possessionem, venditionem patiantur, pignoris distractionem, poenae committendae actionem, iniuria rem suam amittant*) tette szükségessé.⁹⁸ Természetszerűen a *negotia absentis* gondozását — ideális esetben — egy olyan személy veheti át, aki jól ismeri a *dominust*, rendelkezik némi információval annak vagyoni hátteréről, üzleti szokásairól.⁹⁹ E bizalmas kapcsolat biztosítékként szolgálhat a távollévő számára,¹⁰⁰ így a *neg. gestor* a sürgősen elintézendő szituációban is védelmezni tudja a *dominus negotii* érdekeit (*defensio*).¹⁰¹ Az ilyen *gestor* (*defensor*) általában a távollévő barátja lehetett,¹⁰² akinek ténykedése életszituációk széles spektrumában jelentkezett.¹⁰³ Ezért a spontán, altruista célzattal beavatkozó eljárást a szakirodalom megkísérelte a segítségnyújtás jogi paradigmájává transzformálni.¹⁰⁴ Tehát a *negotiorum gestio* motívumának alapvetően az *amicitiát* tekinthetjük — a forrásokban erre például az *affectio (benevolentia)*, illetve a *pietas* szavak utalnak —,¹⁰⁵ mely ötvözi a szabad akarat elhatározáson (*voluntas*) és a baráti kötelezettségen (*officium amicitiae*) alapuló eljárást.¹⁰⁶ Noha idáig társadalmi összefonódásról, baráti kötelékekről beszéltünk, nyilvánvaló, hogy a gyakorlatban nemcsak a köztisztelőben álló polgárok szférájára korlátozódott a *negotiorum gestio* megjelenése. Az ügylet alanyait nem lehet egy konkrét személyi körben definiálni. *Neg. gestor* lehetett a *dominus negotii* számára ismeretlen személy, akár hatalomalatti is. E lényeges attribútum kötelez bennünket arra, hogy felnyissuk jogi eszköztárunkat és korábbi

⁹⁴ Sen. ben. 5, 21, 1

⁹⁵ MAYER-MALY i. m. 421.

⁹⁶ Vö. EHRHARDT, Arnold: *Zum objektiven Tatbestande der negotiorum gestio*, In: *Romanistische Studien*, Freiburg, J. Waibel'sche Verlagsbuchhandlung, 1935, 16; SCHULZ, Fritz: *Classical Roman Law*, Oxford, Oxford University Press, 1969, 624; VERBOVEN i. m. 64.

⁹⁷ VERBOVEN i. m. 65.

⁹⁸ Ulp. 10 *ad ed.* D. 3, 5, 1. Már az *edictum*ban tetten érhetők azon hasznosságra, célszerűségekre utaló megfontolások, melyek később előíranyozzák a *neg. gestor* felelősségének mértékét: MEISSEL i. m. 275.

⁹⁹ Vö. DAWSON i. m. 819.

¹⁰⁰ MEISSEL i. m. 282.

¹⁰¹ ZIMMERMANN i. m. 436–437.

¹⁰² SEILER i. m. 38–39.

¹⁰³ Ulp. D. 3, 5, 5, 3; Pap. eod. 30 pr. 2, 7; Paul. eod. 40; Pap. eod. 31 pr.; Lab. eod. 42; Afr. eod. 45 pr.–1

¹⁰⁴ DAWSON i. m. 826; STOLJAR, Samuel J.: *Negotiorum Gestio*, In: *International Encyclopedia of Comparative Law*, Vol. X, Restitution – Unjust Enrichment and Negotiorum Gestio, Tübingen et al. 1984, 13; ZIMMERMANN i. m. 438.

¹⁰⁵ Ulp. D. 3, 5, 43; eod. 3, 9; Paul. eod. 33; Modest. eod. 26, 1; Pap. D. 20, 6, 1 pr.; Paul. D. 4, 6, 22 pr.; Gai D. 34, 5, 5

¹⁰⁶ MAYER-MALY i. m. 422; BENEDEK Ferenc—PÓKECZ KOVÁCS Attila: *Római magánjog*, Budapest–Pécs, Dialóg Campus, 2018⁶, 335.

vizsgálódási aspektusunkkal ellenkező szemszögből, a magánszféra integritásában okozható sérülések oldaláról elemezzük a beavatkozó eljárását. Az individualista szellemiségű rómaiak¹⁰⁷ — annak ellenére, hogy elismerték a barátság értékét, tisztelték a *mores maiorumot* —¹⁰⁸ nem mindig fogadták szívesen a kéréslen, önjelölt beavatkozókat. A barátságból fakadó etikai normákra idővel a törvényhozónak kellett reagálnia, így a kapcsolatok intézményesítéseként új joginstrumentumok jelentek meg.¹⁰⁹ A *negotiorum gestio* esetében a *praetor* már a klasszikus jog korai periódusában¹¹⁰ biztosította a *dominus* számára a *bonae fidei iudiciumon*¹¹¹ alapuló *actio negotiorum gestorum directát* az elszámolás és a kártérítés érdekében.¹¹² A mérleg másik serpenyőjébe került a *neg. gestor* igényérvényesítési lehetősége, aki — bizonyos, alábbiakban vizsgálandó feltételek fennállása esetén — megkapta az *actio neg. gestorum contrariát*, mellyel felmerült költségeit, kiadásait téríttethette meg.¹¹³

4. A *negotiorum gestor* klasszikus jogi felelősségi rendje

4.1. A *negotiorum gestor* korlátozott felelőssége

A *negotiorum gestio* egyik legérdekesebb és jogi szempontból leginkább relevánsnak tekinthető oldala az extrakontraktuális viszonyból eredő károk, költségek rendezése. A *neg. gestor* különböző indíttatásokra visszavezethető közbenjárása ún. kárrendezőkötelmet létesít, melynek eredményeként megtérítési igény, illetve kötelezettség áll be mindkét fél oldalán.¹¹⁴ Egyet tudok érteni a többségi állásponttal, miszerint a klasszikus jog a *bonae fidei iudiciumok* kifejlesztése révén a korábbi tisztán objektív (eredmény)felelősségi rendszert áttörve, lehetővé tette a fél szubjektív motívumainak mérlegelését.¹¹⁵ E reformnak bizonyosan jogelméleti mérföldkövei voltak a hellenisztikus filozófia hatása a *iurisprudentiára*,¹¹⁶ a *bona fides* és *aequitas* terminusok kidolgozása,¹¹⁷ valamint a vétkesség tagozódása (a *culpa* megjelenése).¹¹⁸ A *communis opinio* amellet szól, hogy a klasszikus jog kazuisztikus volt.¹¹⁹ A felelősségfogalmak absztrakcióját, s így a klasszikus *dolus–culpa* rendre korlátozódó döntéshozatalt kiolvasni szándékozó romanisták gyakran a történetietlen következtetés csapdájába esnek, hiszen a felelősségi kategóriákat csak az utókor kezdte precízen

¹⁰⁷ ZIMMERMANN i. m. 435; FÖLDI—HAMZA i. m. 555; MAYER-MALY i. m. 421; SEILER i. m. 2.

¹⁰⁸ DEPPENKEMPER (2014a) i. m. 27.

¹⁰⁹ NÖRR (1993) i. m. 23.

¹¹⁰ DEPPENKEMPER (2014a) i. m. 211–212; WATSON (1984) i. m. 193; FRESE, Benedikt: *Prokurator und negotiorum gestio im römischen Recht*, In: Mélanges de droit romain dédiés a Georges Cornil (I), Grand-Paris 1926, 328; SEILER i. m. 6.

¹¹¹ Feltehetően a *praetori* jogfejlesztő tevékenység korábbi — köztársaságkori — állomása a *formula in factum conceptae* kialakítása lehetett, mely idővel a *bonae fidei iudiciumba* olvadt: ARANGIO-RUIZ, Vincenzo: *Istituzioni di diritto romano*, Jovene, Napoli 1991¹⁴, 358; BUCKLAND i. m. 311; FINAZZI i. m. 11–13; LENEL, Otto: *Das Edictum Perpetuum. Ein Versuch zu seiner Wiederherstellung*, Verlag von Bernhard Tauchnitz, Leipzig 1927³, 102–105; SEILER i. m. 5–8; ZIMMERMANN i. m. 437–438; vö. KASER i. m. 587; MEISSEL i. m. 258; PÓLAY (1988) i. m. 160.

¹¹² KASER, Max—KNÜTEL, Rolf—LOHSSE, Sebastian: *Römisches Privatrecht*, C. H. Beck, München 2017²¹, 287.

¹¹³ DAWSON i. m. 819; KASER i. m. 589–590

¹¹⁴ MARTON Géza: *A polgári jogi felelősség*, Triorg Kft., Budapest 1993, 28.

¹¹⁵ FINAZZI i. m. 358; FÖLDI (2001) i. m. 15; KASER i. m. 589; MARTON i. m. 42; JÖRS, Paul—KUNKEL, Wolfgang—WENGER, Leopold: *Römisches Privatrecht*, Berlin, Verlag von Julius Springer, 1935², 177.

¹¹⁶ KUNKEL, Wolfgang: *Diligentia*, SZ 45 (1925), 344; PÓLAY (1988) i. m. 143–148; VISKY (1941) i. m. 2.

¹¹⁷ FÖLDI (2001) i. m. 20–22.

¹¹⁸ MARTON i. m. 44–45; MOLNÁR i. m. 110–111.

¹¹⁹ KUNKEL i. m. 339; NÖRR (1956) i. m. 68; MOLNÁR i. m. 7; PÓLAY (1988) i. m. 160–161; vö. STEIN i. m. 30–31.

lehatárolni, szisztematizálni — ez a tendencia már Iustinianusnál is megfigyelhető —,¹²⁰ azonban e rendszeralkotó törekvések nem követhetők le a Digestában. Ilyen szemlélettel csekély sikert tartogat az intézményt életre hívó sokszínű tényállások¹²¹ automatikus szubszumálása a felelősségi konstrukciók közé.¹²² Épp ezért célunk az, hogy forrás-centrikus elemzéssel alkossunk képet a *gestor* differenciált helytállási kötelezettségéről.

A Digesta harmadik könyvének ötödik titulusa alatt elhelyezkedő fragmentumok közül ebben az alfejezetben azokat tanulmányozzuk, melyek a *neg. gestor* szándékos károkozó, család magatartásával foglalkoznak. A romanista hagyomány — többek között — ezen forrásokból táplálkozva alakította ki a *gestor* felelősségének egyik alakzatát. Eszerint a *gestor*t eredetileg csak limitált, *dolus*ért való helytállás terhelte.¹²³ A vonatkozó joganyag nem e fenti technikus szempontot követve tagolódott,¹²⁴ így a következőkben saját rendszerezési kategorizálásom alkalmazásával teszek kísérletet a fragmentumok homogenizálására. Kezdjük vizsgálódásunkat a *negotiorum gestio* alaptényállásával, egy olyan forrással, amely a mindennapokban tömegesen előforduló helyzetre reflektál! Ulp. 10 *ad ed.* D. 3, 5, 3, 9: *Interdum in negotiorum gestorum actione Labeo scribit dolum solummodo versari: nam si affectione coactus, ne bona mea distraherentur, negotiis te meis optuleris, aequissimum esse dolum dumtaxat te praestare: quae sententia habet aequitatem.* Ulpianus, a III. századi jogtudós a *neg. gestor* felelősségét illetően a *pater scholae Proculianae*, Labeo megállapításait idézi. A fragmentumban a jogtudósi koncepció megelőzi a tényállást, gyakorlatilag az adott élethelyzet sajátossága teszi világossá azt. A szöveg szerkezeti tagolásának köszönhetően, elsőként a felelősségi szabályokkal találkozunk. Az *interdum* határozó és a *solummodo* melléknév használata mutat rá arra, hogy az analógia alkalmazását speciális eset teszi szükségessé. Felmerül a kérdés, hogy miben áll a 'különleges eset' léte, továbbá mennyiben hatékony analógia használata az előttünk fekvő forrásban. A szakirodalom alapján a *dolus*ért való helytállási kötelezettség önmagában nem fogható fel sajátos körülményként, hiszen ez *lex generalis*nek minősülhetett a preklasszikus jogban. Azonban a forrás biztosan a klasszikus kor produktuma,¹²⁵ amiből arra következtethetünk, hogy mindkét jogtudós a korábbi általános felelősségjoghoz nyúl vissza. Ulpianus Labeót idézi, Labeo pedig a régi szabályokat 'átmenti' az aktuális tényállás megoldására.¹²⁶ A forrásokban kevésszer fordul elő, hogy a *neg. gestor* helytállási kötelezettségét a legenyhébb szintre szállítják le, ugyanakkor, mint tapasztalhatjuk, akadnak olyan tényezők, amelyek indokoltá teszik ezt. Tehát olykor a klasszikus jogban is csupán *dolus*ért felel a beavatkozó. Ennek magyarázatát pedig a forráshely további elemzésével érthetjük meg. Amennyiben a *gestor affectione*

¹²⁰ Inst. 3, 25, 9; 3, 27, 1

¹²¹ MEISSEL i. m. 282.

¹²² Vö. KASER i. m. 587; ZIMMERMANN i. m. 438.

¹²³ KASER i. m. 589; DEPPENKEMPER, Gunter: *Negotiorum gestio — Geschäftsführung ohne Auftrag (II)*, Göttingen, V&R unipress, 2014, 415. [a továbbiakban: DEPPENKEMPER (2014b)]; DE ROBERTIS i. m. 811; FRESE i. m. 6; vö. MOLNÁR i. m. 51.

¹²⁴ Vö. FINAZZI i. m. 185; MEISSEL i. m. 264.

¹²⁵ FINAZZI az *affectio* és *aequitas* terminusok szerepeltetése okán kétségbe vonja a fragmentum eredetiségét: FINAZZI i. m. 192. Jelen dolgozat interpolációkritikai kérdésekkel nem foglalkozik.

¹²⁶ Vö. MOLNÁR i. m. 38.

coactus, sürgős segítséget nyújtva¹²⁷ avatkozik más ügyébe,¹²⁸ a legméltányosabb (*aequissimum*), hogy vele szemben az ügy ura csak szándékos károkozás miatt érvényesítheti keresetét.¹²⁹ A beavatkozó a jóakarattól vezérelve kötelességének érezhette, hogy elejét vegye a *dominus negotii* vagyoni károsodásának (*ne bona mea distrahantur*). A *neg. gestor* kulcsfontosságú beavatkozásának megértéséhez elegendő az *infamiával* fenyegető csődeljárásra gondolnunk: a hitelezőket a *praetor decretumával*¹³⁰ beutalhatta az *absens* vagy átmenetileg elérhetetlen adós teljes vagyonába.¹³¹ A *proscriptióval* valamennyi hitelező tudomást szerezhetett az eljárás megindulásáról, s amennyiben a 30 napos határidő eredménytelenül telt el — sem az adós, sem az ő képviselője nem elégítette ki a követeléseket —, bekövetkezett a 'jogi halál',¹³² az adós infámissá vált, vagyona árverezésre került.¹³³ E gyalázatos veszedelemtől menthette meg az adóst a távollétében fellépő *neg. gestor*.¹³⁴

Az ügyvivő altruista szándékairól számos fragmentum említést tesz, melyekből kiderül, hogy a segítségnyújtás különböző formái ölhetnek testet *negotiorum gestióban*.¹³⁵ A más ügyébe való beavatkozást sokszor azonnali, tétovázást nem tűrő szituációk idézik elő, és a *gestor* a távollévőt fenyegető kár megelőzésére koncentrál.¹³⁶ Így az *affectione coactus*¹³⁷ közbelépő személytől méltánytalan volna elvárni, hogy cselekményének minden lehetséges — az ügy urára nézve esetleg kedvezőtlen — következményét előre lássa. A *neg. gestor* preventív eljárása a *defensor* tevékenységével állítható párhuzamba, aki szintúgy csupán *dolusért* felel.¹³⁸

Az *absentia domini negotii* gyakori, életszerű jelenség, mely nagyszámú kockázati tényezőt hordoz magában.¹³⁹ A távollévő személy ténylegesen képtelen ügyleteinek egy részét felügyelni és a szükséges döntéseket, intézkedéseket meghozni, ezért ilyenkor megnövekedik az *amicitiából* fakadó bizalom jelentősége.¹⁴⁰ Paulus érzékletesen tárja eléink a *negotiorum gestióra* jellemző kommunikációs defektus, az intézmény 'féloldalúsága'¹⁴¹ nyomán fellépő jogi problémákat.¹⁴²

¹²⁷ A 'szükségállapotban' segítséget nyújtó eljárás lerontja az *utilitas gestionis*, ill. az *utilitas contrahentium* szabályt, az ilyen körülmény ugyanis kizárja az indokolatlan beavatkozás lehetőségét ld. DE ROBERTIS i. m. 826–827.

¹²⁸ Az ilyesfajta jó szándékú közrehatás kiváltképp a baráti viszonyokban érhető tetten vö. SEILER i. m. 39.

¹²⁹ A szükséges és az önkéntes ügyvitel korrelációjáról ld. MAYER-MALY i. m. 423; különösen Ulp. 10 *ad ed.* D. 3, 5, 9, 1; Mod. 2 *resp.* D. 3, 5, 26 pr.

¹³⁰ KASER—KNÜTEL—LOHSSE i. m. 472.

¹³¹ ZLINSZKY i. m. 62–63.

¹³² Cic. *Quinct.* 49

¹³³ KASER—KNÜTEL—LOHSSE i. m. 472.

¹³⁴ MEISSEL i. m. 276; vö. Cic. *Quinct.* 60–61

¹³⁵ Pap. 2 *resp.* D. 3, 5, 30, 2. 7; Paul. 30 *ad ed.* D. 3, 5, 40; Ulp. 10 *ad ed.* D. 3, 5, 3, 10

¹³⁶ SEILER i. m. 52.

¹³⁷ A szándék(osság)ot, hajlamot, akaratot jelentő *affectio* hasonló értelmét ld. Paul. 2 *ad Nerat.* D. 3, 5, 18, 2; Ulp. 31 *ad ed.* D. 17, 1, 10, 7; Pap. 27 *quaest.* 54 pr.; Ulp. 55 *ad ed.* D. 7, 7, 6, 2

¹³⁸ FINAZZI i. m. 194.

¹³⁹ BOSSOWSKI, Franciszek: *Ancora sulla negotiorum gestio*, In: *Bullettino dell'Istituto di diritto Romano*, 37 (1929) 133sk; BUCKLAND i. m. 311; DEPPENKEMPER (2014a) i. m. 258sk; LENEL i. m. 101; MAYER-MALY i. m. 424; SCHULZ i. m. 621; SEILER i. m. 329; STOLJAR i. m. 43; ZIMMERMANN i. m. 436–437.

¹⁴⁰ Mindez csak akkor, amennyiben az *absens* egyáltalán nem gondoskodott távolléte idejére vagy egyéb akadályoztatott helyzetében ügyeinek megfelelő ellátásáról, nem hagyott hátra megbízott ügykezelőt.

¹⁴¹ DAWSON i. m. 822; DELI Gergely: *Egy kis kozmológia. Az utiliter fogalma a D. 3,5,9,1-ben*, In: JAKAB Éva—POZSONYI Norbert (szerk.): Ünnepi kötet Dr. Molnár Imre egyetemi tanár 80. születésnapjára, Szeged, SZTE ÁJK, 2014, 77.

Paul. 2 ad Nerat. D. 3, 5, 18, 3:
Cum me absente negotia mea gereres, imprudens rem meam emisti et ignorans usucepisti: mihi negotiorum gestorum ut restituas obligatus non es. sed si, antequam usucapias, cognoscas rem meam esse, subicere debes aliquem, qui a te petat meo nomine, ut et mihi rem et tibi stipulationem evictionis committat: nec videris dolum malum facere in hac subiectione: ideo enim hoc facere debes, ne actione negotiorum gestorum tenearis.
 A fragmentum szerint a *neg. gestor* — aki a *dominus* távollétében tevékenykedik — jóhiszeműen¹⁴³ megvásárol egy dolgot az általa tulajdonosnak vélt eladótól, majd elbirtokolja azt. A civiljogi tulajdonos azonban nem az *usucapiens* által ismeretlen személy, hanem a *dominus negotii (rei)*. Érdekessé teszi az esetet, hogy noha egy egyszerű (tartalmilag) hibás tulajdonszerzésről beszélünk,¹⁴⁴ a forrás alapján úgy tűnik, az elbirtoklási idő eltelt. Így arra következtethetünk, huzamosabb ideig tudta zavartalanul birtokolni a *gestor* a dolgot, azaz a *negotiorum gestio* tartósnak bizonyult. Paulus nézete szerint ebben az esetben az ügyvivő *negotiorum gestorum* *actió*val nem kötelezhető a dolog visszaszolgáltatására. Felvetődik a kérdés, hogy a *dominus* tulajdonát képező dolog megvásárlása és elbirtoklása milyen hatással van a *gestor* eljárására, hogyan alakul helytállási kötelezettsége.
 a) Kulcsfontossága az ügyvivő *imprudens et ignorans*, jóhiszemű magatartásának lehet, vagyis felelőssége nem állapítható meg akkor, ha nincs tudomása arról, hogy a dolog a *dominus*hoz tartozik.¹⁴⁵
 b) A háttérjogviszonyból (*negotiorum gestio*) viszont további kötelezettségei keletkeznek, felelőssége megállapítható akkor, ha még az *usucapiót* megelőzően tudomására jutott, hogy a dolog az ügy uraé. Ez utóbbi esetben az elbirtokló *gestor* kényelmetlen helyzetbe kerül, saját érdeke és ügyvivői kötelezettségei konkurenciában állnak egymással. A szöveg alapján ilyenkor vetődik fel az a méltányos megoldás, miszerint a *neg. gestornak* egy harmadik személyt kell a maga helyébe állítania, aki mint '*gestor novus*' ellátja a *dominus* képviselőtét. Az új *gestor* egyrészt köteles kiadni a dolgot a *dominus*nak, másrészt az ügy urának nevében pert kell indítania (*rei vindicatio*) az eredeti ügyvivő ellen. Ennek következtében az eredeti ügyvivő előnyös helyzetbe kerül, mert így az eredeti *gestor* és a dolog eladója által létesített adásvételből származó *evictió*ra kikötött *stipulatio duplae* aktiválódik, az ügyvivő az eladót perelheti *actio emptivel* a dologra.¹⁴⁶
 A római jog mindazonáltal az elbirtoklás jóhiszeműségét az *usucapio* megkezdésének pillanatában követeli csak meg.¹⁴⁷ Az *imprudens et ignorans gestor* ekkor úgy hitte, hogy a dolog nem a *dominus*, hanem egy harmadik személy tulajdona.¹⁴⁸ A fragmentumban használt ige *tempusa* megmutatja (*usucepisti*), hogy kellő idő (minimum egy év) telik el ahhoz,¹⁴⁹ hogy a hibás tulajdon-átruházás ellenére a *neg. gestor* elbirtoklással civiljogi

¹⁴² A *bona fide serviens* kvázi szolgai kötelezettségeként látja el a putatív *dominus* ügyvitelét: Paul. 2 ad Nerat. D. 3, 5, 18, 2; Paul. 4 quaest. D. 3, 5, 35; Ulp. 10 ad ed. D. 3, 5, 5, 7

¹⁴³ Gai Inst. 2, 43

¹⁴⁴ A *gestor* tulajdonosnak hihette azt, akitől megvásárolta a dolgot.

¹⁴⁵ Vö. Paul. 3 ad Nerat. D. 41, 3, 47; Paul. 2 ad ed. D. 41, 3, 8 pr.; Paul. 54 ad ed. D. 41, 3, 4, 7

¹⁴⁶ JAKAB Éva: *Kellékszavatosság és jótállás*, In: HAMZA Gábor—KAJTÁR István—ZLINSZKY János (szerk.): *Tanulmányok Benedek Ferenc tiszteletére*. Studia Iuridica 123, Pécs, JPTE ÁJK, 1996, 118–119.

¹⁴⁷ BRÓSZ–PÓLAY i. m. 246.

¹⁴⁸ SEILER szerint a *gestornak* tapasztalnia kell a *negotium* idegen vonásait: SEILER i. m. 22. Ha nincs tudomása az ügy *alienum* voltáról, felelőssége *negotiorum gestio* címén eliminálható. Az *emptio-venditio* és az *usucapio* vonatkozásában pedig a jóhiszeműség vizsgálendő.

¹⁴⁹ BENEDEK–PÓKECZ KOVÁCS i. m. 214.

tulajdonossá válhasson. A megbízás nélküli ügyvivő mindezek ellenére nem vált civiljogi tulajdonossá, ugyanis a fenti esetben kivételesen nem érvényesül a *mala fides superveniens non nocet* elve, mivel azt *lex specialis*ként felülírja a *gestor* felelőssége.¹⁵⁰ Úgy tűnik, az *imprudens et ignorans* szintagma az *animus negotia aliena gerendi* inverzeként működhet.¹⁵¹ Paulus úgy látja, hogy az *animus* hiánya miatt a *neg. gestor* nem köteles az eredeti birtokállapot helyreállítására. Ez azt bizonyítja, hogy a jogtudós következetesen megkívánja az *animus negotia aliena gerendi* a *gestor*tól,¹⁵² a *negotiorum gestio* tényállási elemének tekinti azt.¹⁵³ Megjegyzendő, hogy a paulusi hipotézis csak a távollévő *dominus* dolgának jóhiszemű megvásárlását, elbirtoklását fogja át. Csak e tevékenység során, az *animus negotia aliena gerendi* hiánya miatt nem merülhet fel az ügyvivői felelősség. Megfigyelhető, hogy az elbirtokló *gestor* ügyviteli kötelezettsége idomul a tényálláshoz: köteles valakit saját maga helyébe állítani, hiszen ő ebben az ügyben megszűnt *gestor* lenni, miután elbirtokolta a *dominus* tulajdonát.¹⁵⁴ A *gestor* tehát ellenérdekű pozícióba kerül az *usucapio* által, de kötelezve van arra, hogy a *dominus* érdekeit továbbra is képviselje. A kötelezettsége azonban feltételhez kötött. Attól függ tisztában van-e azzal, hogy a dolog, amit elbirtokolni szándékozik, az ügy uráé.¹⁵⁵ Ebből úgy látszik a 'nem tudás' esete szükségképpen kizárja a 'tudás' esetét, ami annyit tesz, az *imprudens et ignorans gestor* nem csak felelősségre nem vonható,¹⁵⁶ de még kötelezettsége sem származik a *dominus* tulajdonának elbirtoklásából.

Amennyiben a *gestor* tudta, hogy a *dominus* tulajdonát képező dolgot vette meg, majd birtokolta el, találnia kell valakit, aki a távollévő helyett cselekszik, ugyanis a dolog eredeti (civiljogi) tulajdonosát *rei vindicatio* illeti meg. Az elbirtokló *gestor* pedig az *usucapio* folytán elveszti megbízás nélküli ügyvivői minőségét, ugyanis ő nem bír perbeli legitimációval. A '*gestor novus*' indíthat *in rem* keresetet az *absens* nevében. A fragmentum szerint ha a *gestor* mégsem állítana maga helyébe valakit, akkor megbízás nélküli ügyvivői pozícióban maradván vétkessége megállapítható lesz, az ügy ura *negotiorum gestorum actió*t érvényesíthet vele szemben, mert vélelmezhetővé válik, hogy rosszhiszeműen, csalárdul járt el (*dolum malum facere*).¹⁵⁷ Noha a *gestor* beavatkozási szándéka izgalmas kérdése az intézménynek — melynek felfedésére a klasszikus *iurisperitusok* is figyelmet fordítottak —, mégis gyakran épp a közbenjáró információatlansága idézi elő a *negotiorum gestió*t.¹⁵⁸ Így a fragmentumokban elvértve tetten érhető *animus negotia aliena gerendi* nem tekinthetjük az ügylet esszenciális alkatrészének.¹⁵⁹ Az viszont kétségtelenül igaz, hogy általánosságban a beavatkozó

¹⁵⁰ FÖLDI—HAMZA i. m. 327.

¹⁵¹ A *gestor*, aki *simpliciter* saját és a *dominus* ügyvitelével egyaránt foglalkozott, *bona fides* alapján nem kötelezhető *negotiorum gestorum actió*val helytállásra (Ulp. 10 *ad ed.* D. 3, 5, 5, 6).

¹⁵² Vö. Paul. 2 *ad Nerat.* D. 3, 5, 18, 2

¹⁵³ A forrásokban az *animus negotia aliena gerendi* csak Paulusnál kritériuma a tényállás megállapíthatóságának, klasszikus eredete ennek ellenére igen valószínű: KASER i. m. 590. Africanus sem tekinti az *animus*t tényállási elemnek, mikor arról az esetről tudósít, hogy a tulajdonos eladja rabszolgáját, a vevő pedig később eladja a dolgot, amit a rabszolga volt tulajdonosától (az eladótól) lopott. A rabszolga eladója *negotiorum gestorum actió*val perelhet a vételárra (Afr. 8 *quaest.* D. 3, 5, 48). Az Afr. 7 *quaest.* D. 3, 5, 45 pr. és a Paul. 9 *ad ed.* D. 3, 5, 12 szintén beszámolnak olyan esetről, amikor a *neg. gestor* eladja a *dominus* dolgát.

¹⁵⁴ FINAZZI i. m. 241.

¹⁵⁵ SEILER i. m. 22.

¹⁵⁶ Vö. FINAZZI i. m. 85.

¹⁵⁷ A töredék kontextusa alapján a passzív *dolus malus (reticentia)* bekövetkezését tartom elképzelhetőnek.

¹⁵⁸ Paul. 2 *ad Nerat.* D. 3, 5, 18, 2; Ulp. 10 *ad ed.* D. 3, 5, 5 pr.; eod. 5, 7; Paul. 4 *quaest.* D. 3, 5, 35

¹⁵⁹ SEILER i. m. 326.

gondosságának függvényében alakul a *dominus negotii* igényérvényesítési joga.¹⁶⁰ Kérdésként merülhet fel bennünk, hogy az ügy urának magánszférájába behatoló személy milyen garanciát képes nyújtani eljárásának jogszerűségére, szükségességére. Scaev. 1 quaest. D. 3, 5, 8: *Pomponius scribit, si negotium a te quamvis male gestum probavero, negotiorum tamen gestorum te mihi non teneri. Videndum ergo ne in dubio hoc, an ratum habeam, actio negotiorum gestorum pendeat: nam quomodo, cum semel coeperit, nuda voluntate tolletur? Sed superius ita verum se putare, si dolus malus a te absit. Scaevola: immo puto et si comprobem, adhuc negotiorum gestorum actionem esse, sed eo dictum te mihi non teneri, quod reprobare non possim semel probatum: et quemadmodum quod utiliter gestum est necesse est apud iudicem pro rato haberi, ita omne quod ab ipso probatum est. Ceterum si ubi probavi, non est negotiorum actio: quid fiet, si a debitore meo exegerit et probaverim? Quemadmodum recipiam? litem si vendiderit? Ipse denique si quid impendit, quemadmodum recipiet? Nam utique mandatum non est. Erit igitur et post ratihabitionem negotiorum gestorum actio.*

Scaevola döntése az egyik legértékesebb forrásnak tekinthető a *negotiorum gestio* tárgykörében. Relevanciáját a felelősségjogi szempontokon túl az egyéb speciális szabályok ismertetése is alátámasztja. A Digesta-hely két, egymástól elkülöníthető jogtudósi álláspontot is ismertet. A jogász Pomponius korábban alkotott véleményére reflektál, annak mentén fogalmazza meg saját nézeteit. A töredék középpontjában az ügyvitel megerősítése, jóváhagyása (*ratihabitionem*) áll. A *dominus negotii* a beavatkozás hatásának, eredményeinek tükrében *actio directá*val elszámolásra kényszerítheti a *gestor*t, és kárát tőle behajthatja.¹⁶¹ Amennyiben nem él e jogával, mert úgy ítéli meg, hogy a beavatkozás nem ártott ügyeinek, vagy pozitív irányba terelte azokat, a *negotium gestum*ot jóváhagyja. Ez igencsak szubjektív kritériumnak hat, jóllehet a *dominus*nak túrnie kellett, hogy ügyvitelét egy jogosulatlan személy akár akarata ellenére kezelte.¹⁶²

A *gestor* helytállási kötelezettsége ugyanis — amint Pomponius írja — nem az ügykezelés kvalitatív értékétől függött, sőt ha azt még sikertelenül, rosszul is intézte, nem lesz ellene *actio negotiorum gestorum* érvényesíthető. Az elszámolásig a felelősségre vonás függőben marad,¹⁶³ és ha az ügyvitel egyszer *ratihabitione*ra került, a rendezett tartozást követően az ügy ura már nem érvényesíthet *negotiorum gestorum actio*t az ügyvivővel szemben.¹⁶⁴ Tehát a *male* intézett ügyvitel is jóváhagyható — ahogy később látni fogjuk, bizonyos kritérium teljesülése esetén jóvá is hagyandó —, ezáltal a *gestor* vétkeessége később már nem lesz szemrehányható.¹⁶⁵ E szabály alól azonban kivételt képez,¹⁶⁶ ha megállapítható a *neg. gestor* csalárd (*dolus malus*) magatartása.¹⁶⁷ Világosan látható, hogy a fragmentum a

¹⁶⁰ DAWSON i. m. 823.

¹⁶¹ KASER i. m. 589; SCHULZ i. m. 621; STOLJAR i. m. 40; BOSSOWSKI i. m. 133sk; BUCKLAND i. m. 311; LENEL i. m. 102–103.

¹⁶² EHRHARDT i. m. 23.

¹⁶³ Az *ex ante* hasznosnak látszó cselekmény a távollévő utólagos jóváhagyásával minősült *utiliter gestum*nak: EHRHARDT i. m. 19.

¹⁶⁴ FINAZZI i. m. 309.

¹⁶⁵ Vö. Ulp. 80 *ad ed.* D. 46, 8, 12, 1

¹⁶⁶ Meglátásom szerint abban az esetben, ha a *dominus* megtévesztett állapotban hagyja jóvá a rosszhiszeműen eljáró *gestor* ügyvitelét, utóbb a *ratihabitionem* visszavonható.

¹⁶⁷ SEILER i. m. 68.

legenyhébb felelősségi fokozatot követeli csak meg a megbízás nélküli ügyvivőtől.¹⁶⁸ Ezzel az is összhangban áll, hogy a jogtudói álláspont a felelősségre vonás alóli teljes mentesülés következményét fűzi a jóváhagyáshoz. Scaevola koncepciója mutat rá a *negotium gestum* értékelésének másik lényegi kritériumára. Hasonlatában az *apud iudicem* kikényszeríthető szükséges elismerést a *dominus* jóváhagyási lehetőségével veti egybe.¹⁶⁹ Ebből arra következtethetünk, hogy amennyiben az ügy ura vitatja az ügykezelés hasznosságát, nem hajlandó jóváhagyni azt, a *gestor* peres úton, *actio negotiorum gestorum contrariá*val¹⁷⁰ megtérítheti ügyvitelből származó kiadásait.¹⁷¹ Az elszámolás idején beáll a vélelem (*praesumptio iuris*), miszerint a *negotium gestum* jóváhagyásra érdemes.¹⁷² Vagyis elméletileg a *male* intézett ügykezelést is kénytelen jóváhagyni a *dominus*, ha abból kára nem származott. Mindez aránytalanul deformálná a felek közötti jogviszony tartalmát, így valamennyi fent bemutatott speciális előírás csak egy módon nyerhet értelmet: a *neg. gestor* a *dominus* számára hasznosan, célirányosan (*utiliter*) köteles eljárni.¹⁷³ Itt kell felhívunk a figyelmet arra, hogy az *utilitas gestionis* nem tekinthető objektív kritériumnak. Annak megállapítása, hogy a *gestor* eljárása az ügy ura számára hasznosnak minősíthető-e esetről estre vizsgálendő, sőt az az adott *dominus* szubjektív szempontjaira kiterjesztve mérlegelendő.¹⁷⁴ Az *utiliter gestum*¹⁷⁵ esetében nem számít, hogy az egyébként sikeres volt-e,¹⁷⁶ hogy azt a *dominus* vagy a bíró hagyta-e jóvá. A *ratihabitió*t követően már nincs lehetőség *negotiorum gestorum actió*ra. Ellenben e szabály szigorú értelmezése alapján nem lenne megoldás arra, hogy a felek véglegesen rendezzék kölcsönös követeléseiket. Hiszen tartós ügyvitel esetében mindkét oldalon megjelenhet az adott *ratihabitió* után is további, korábban még rendezésre nem került kiadás. Ezt a szituációt oldja meg Scaevola azzal, hogy — Pomponiusnak ellentmondva — biztosítja az ügylet jóváhagyását követően is az *actió*t minden azt követő cselekményre. Az előbbi jogesetekben a *dominus* ügyeibe spontán, jóindulatú szándékkal beavatkozó *neg.*

¹⁶⁸ FINAZZI i. m. 312.

¹⁶⁹ A *bonae fidei iudicium* alapján kimondott bírói döntéshez ld. Paul. 9 *ad ed.* D. 3, 5, 6

¹⁷⁰ KASER i. m. 589; LENEL i. m. 104; ZIMMERMANN i. m. 442–443.

¹⁷¹ Ha az ügyvivő az ellenség fogságában lévő személy ügyeit intézte, az utóbb hazatért *dominusszal* szemben *actio contrariá*t érvényesíthet (Paul. 2 *ad Nerat.* D. 3, 5, 18, 5). Amennyiben viszont a *dominus* a fogságban meghal, nem csak a *gestor*, hanem a *dominus* örökösei is keresetindításra jogosulttá válnak (Ulp. 10 *ad ed.* D. 3, 5, 19).

¹⁷² A vélelem értelemszerűen nem vonatkoztatható arra az esetre, ha az ügyvivő *prohibente domino* járt el: DEPPENKEMPER (2014b) i. m. 86.; vö. ARANGIO-RUIZ i. m. 359; SEILER i. m. 60–61. Kivételesen a *dominus* kifejezett tilalma ellenére is költségtérítésre tarthatott igényt az ügyvivő: Ulp. 25 *ad ed.* D. 11, 7, 14, 11; eod. 14, 13; Paul. eod. 32 pr.

¹⁷³ Gai D. 3, 5, 2; Ulp. 10 *ad ed.* D. 3, 5, 9

¹⁷⁴ EHRHARDT i. m. 23; MEISSEL i. m. 276.

¹⁷⁵ Az *utilitas gestionis* fogalmát több jogtudós is megkísérelte meghatározni. Elsőként Labeo rögzítette, hogy a *neg. gestor* igényérvényesítésének feltétele a *dominus* hasznára, előnyére való eljárás: STEIN i. m. 13. Proculus az *utilitast* objektív mércének tekinti, Celsus véleménye szerint viszont a *dominus* személyétől, szubjektív szempontoktól függ, hogy hasznosnak minősíthető-e az eljárás (Ulp. 10 *ad ed.* D. 3, 5, 9, 1). A szakirodalmi nézőpontokat összefoglalva azt mondhatjuk, hogy az ügyvitelnek a *dominus* hasznára kellett történnie, de nem kívánták meg annak eredményes, sikeres kimenetelét: FINAZZI i. m. 311; SEILER i. m. 51; MAYER-MALY i. m. 423; DEPPENKEMPER (2014b) i. m. 123sk; DAWSON i. m. 823; vö. NÖRR, Dieter: *Die Entwicklung des Utilitätsgedankens im römischen Haftungsrecht*, SZ 73 (1956), 119.

¹⁷⁶ Az *actio contraria* érvényesítése nem a *gestió*val elért eredménytől függött. Ha a *negotiorum gestor* megtámasztotta az omladozó házat, vagy a beteg rabszolgát kúrálta, akkor is megkapta megbízás nélküli ügyvitel alapján a keresetet, ha később a ház leégett, vagy a rabszolga meghalt: Ulp. 10 *ad ed.* D. 3, 5, 9, 1. A töredék kimerítő exegézisét ld. DELI i. m. 82–92.

gestor felelősségével foglalkoztunk. Most egy olyan szövegre térünk át, amelyben a távollévő ügyei nincsenek kiszolgáltatva a véletlennek, mert azokról a *praetor* gondoskodik. Ulp. 10 *ad ed.* D. 3, 5, 3, 8: *Si exsecutor a praetore in negotio meo datus dolum mihi fecerit, dabitur mihi adversus eum actio.*

Ulpianus megállapítja, hogy nem csupán az önként beavatkozó *gestor*, hanem a *praetor* által kijelölt *exsecutor* ellen is a *dominus negotii* rendelkezésére áll az *actio negotiorum gestorum directa*. A kereset akkor érvényesíthető, ha az ügyvitelt az *exsecutor* csalárd módon (*dolum mihi fecerit*) látta el. Az *exsecutor officiorum* vagy *negotiorum*¹⁷⁷ nem saját elhatározásából avatkozik be, hanem a *praetori* kirendelésnek megfelelően cselekszik. Helytállási kötelezettsége azonban megegyezik az önjelölt ügyvivőével, limitált, csak *dolus*-ért felel. A lakonikus töredékben rögzített felelősségi konstrukcióra szűkítve vizsgálódásunkat további következtetésre juthatunk. Meglátásom szerint az *exsecutor* kifejezés gyűjtőnévnek tekinthető, amely magában foglalja mindazon ügykezelőt, aki tevékenységét *sine mandato* látja el. E hipotézissel rokoníthatók azon szakirodalmi nézetek, melyek szerint a *negotiorum gestio* intézménye a *procuratio*-ból gyökeredzik.¹⁷⁸ A forrás az ügy uráról vajmi keveset árul el, logikusnak tartom annak valószínűsítését, hogy az átmenetileg képtelen ellátni saját ügyeit, mely körülménynek leginkább a távolléte lehetett az oka. Az *absens* ügyvitelét az *exsecutor* fogalomkörébe sorolható *neg. gestor*, *curator (absentis* vagy *bonorum)*,¹⁷⁹ *procurator omnium bonorum (rerum)*,¹⁸⁰ *tutor (dativus)*,¹⁸¹ akár *institor*¹⁸² is elláthatta. Bármelyiküket is illette Ulpianus az *exsecutor* megjelöléssel, valamennyiük eljárása a *negotiorum gestio* tényállása alá esik. Bár a fragmentum a Digesta *De negotiis gestis* című titulusában kapott helyet, az ulpianusi teória valamennyi ügyvezetés-típust ('Geschäftsführungstypen')¹⁸³ felöleli. Egyet kell tehát értenünk azon koncepciókkal, melyek azt igyekeznek bizonyítani, hogy a fenti jogviszonyok — különösen a *procuratio* —¹⁸⁴ a *praetori* tevékenységnek köszönhetően a *negotiorum gestorum actiók* intézményesítése révén kerültek szabályozásra.¹⁸⁵

4.2.

Összefoglalás

Az exegézisek alapján a következő észrevételeket tehetjük a *neg. gestor* felelősségéről. Konstatálhattuk, hogy a *neg. gestor* vétkessége a klasszikus jogban korlátozódhat a legenyhébb fokozatra, a szándékos károkozó magatartásra (*dolus*). Tapasztalhattuk, hogy a sürgősen elintézendő ügybe történő jó szándékú beavatkozás során az ügyvivő a legenyhébb helytállási kötelezettséggel tartozik a klasszikus jogban is. Az *utiliter contrahentium* szabály itt nem vizsgálendő, hiszen a szükségállapotban (az *absens* ellen megindított végrehajtási eljárásban) kifejtett kárelhárítási célzat kizárja az indokolatlan beavatkozás eshetőségét.¹⁸⁶

¹⁷⁷ HEUMANN, Hermann Gottlieb—SECKEL, Emil: *Heumanns Handlexikon zu den Quellen des Römischen Rechts*, Jena, Verlag von Gustav Fischer, 1914⁹, 197.

¹⁷⁸ FRESE i. m. 337; HAMZA (1997) i. m. 126; SEILER i. m. 106.

¹⁷⁹ FINAZZI i. m. 197.

¹⁸⁰ VERBOVEN i. m. 230.

¹⁸¹ SEILER i. m. 207.

¹⁸² Ulp. 28 *ad ed.* D. 14, 3, 3; eod. 5

¹⁸³ SEILER i. m. 105; KASER—KNÜTEL—LOHSSE i. m. 286; WATSON (1984) i. m. 193–194.

¹⁸⁴ FRESE i. m. 333; vö. HAMZA (1997) i. m. 106.

¹⁸⁵ KASER i. m. 587.

¹⁸⁶ DE ROBERTIS i. m. 826.

Megfigyelhettük, hogy az *imprudens et ignorans gestor* jóhiszemű vevőként nem vonható felelősségre. Ha érdeellentétbe kerül a *dominusszal*, akkor köteles valakit a maga helyébe állítani, aki az ügy urának nevében eljár. Amennyiben e kötelezettségének nem tesz eleget, felelőssége már megállapítható, *dolusért* köteles helytállni. Azt is láthattuk, hogy az ügyvitel hatékonysága, sikeressége háttérbe szorul, és elsődlegesen az *utilitas gestionis* kritériuma határozza meg a *ratihabitiót*, az *actio negotiorum gestorum contraria* érvényesítését. Végül bizonyosságot nyerhettünk arról, hogy az *actio negotiorum gestorum* általánosan — ügyvezetés-típustól függetlenül — tette lehetővé a dolózusan tevékenykedő ügykezelő számonkérését.

4.3. *Dolum et culpam negotia gesta*

A *neg. gestor* felelősségének mértékét az előző alfejezetben megkezdett szisztéma szerint tagolhatjuk tovább. Az alábbi fragmentumok képesek a módszertanilag elkülöníthető vétkességi fokozatok (*dolus* és *culpa*) közti hézag betöltésére, noha önálló csoportba iktatásuk kevésbé dogmatikai szempontok, mint inkább *sui generis* jellegük miatt indokolt. Jelen alfejezet az *ulpianusi D. 50, 17, 23* töredék egyik kiragadott részletéről kapta címét. A *Digesta* utolsó könyvének legutolsó titulusából behívott regula elősegítheti a rendszertani kategóriák átlátását. A *neg. gestor* felelősségét absztraháló forrás az *in conspectu habere* elvét szolgálja. Útmutatóként használhatjuk, de nem ragaszkodhatunk hozzá, ugyanis az e perspektívából való szemlélődésünk történetietlen távlatokba veszne.¹⁸⁷ *Negotia gesta [recipiunt] dolum et culpam*. A szegmentum alapján *negotiorum gestiónál* *dolusért* és *culpáért* kell helytállni.¹⁸⁸ Törekednünk kell arra, hogy a *dolus* és *culpa* terminusokat a klasszikus jognak megfelelően értelmezzük. A római jogászok a *dolus* és *culpa* fogalmakat egymás ellentéteiként használhatták.¹⁸⁹ A hosszú időn át uralkodó álláspont szerint a *culpa* eredetileg objektív színezetű volt, és nem gondatlan magatartást, hanem vétkességet jelentett.¹⁹⁰ Ezt a koncepciót a modern kutatások megkísérelték cáfolni.¹⁹¹ A *culpa* jogantropológiai tanulmányozására itt nem vállalkozom, csupán a következő meglátásomat fűzöm a diskurzushoz. Valószínűsítem, hogy a *culpa* mint vétkességi kategória szükségszerűen szubjektív elemek mérlegelése mentén került kialakításra, ugyanakkor úgy hiszem, a károkozó magatartás elbírálásánál már inkább objektív zsinórmértékül szolgál. A *neg. gestor* felelősségéhez visszakanyarodva azt mondhatjuk, hogy az alábbi töredékek alapján az ügyvivő nem csak általánosan *dolusért*, hanem bizonyos esetben már *culpáért* is helytállással tartozik. Érdemes utalnunk azon megalapozott koncepcióra, mely szerint a felelősség mértékének növelése a *quasi contractusok* körében hosszabb időt vehetett igénybe, mint a többi *bonae fidei iudiciumnál*.¹⁹² A következő forráshely még markánsabbra festi a *neg. gestor* felelősségét, nem véletlen, hogy azt a romanisták is fokozott figyelemben részesítik. A komprimált jogtudósi álláspont elemzése során érdekes utakra kalandozunk.

Pomp. 21 *ad Q. Muc. D. 3, 5, 10:*
Si negotia absentis et ignorantis geras, et culpam et dolum praestare debes. Sed Proculus

¹⁸⁷ Vö. ZIMMERMANN i. m. 445.

¹⁸⁸ Akárcsak a jogintézményhez közelálló *mandatum* vagy *tutela* esetében: *Ulp. 29 ad. Sab. D. 50, 17, 23*

¹⁸⁹ KUNKEL i. m. 337.

¹⁹⁰ KUNKEL i. m. 338; VISKY (1941) i. m. 6–7; MacCormack i. m. 376sk.

¹⁹¹ DE ROBERTIS i. m. 811–812; JÖRS—KUNKEL—WENGER i. m. 178; MARTON i. m. 46; MOLNÁR i. m. 213.

¹⁹² Uo. 108.

interdum etiam casum praestare debere, veluti si novum negotium, quod non sit solitus absens facere, tu nomine eius geras: veluti venales novicios coemendo vel aliquam negotiationem ineundo. Nam si quid damnum ex ea re secutum fuerit, te sequetur, lucrum vero absentem: quod si in quibusdam lucrum factum fuerit, in quibusdam damnum, absens pensare lucrum cum damno debet.

Pomponius *aperte* közli velünk, hogy a *neg. gestor* más ügyének intézése idején *dolus*ért és *culpá*ért is felelősséggel tartozik. A szövegösszefüggés alapján a szándékos károkozó, valamint a culpózus magatartás egyaránt (*et culpam et dolum*) helytállási kötelezettséget ró az ügyintézőre. Már az első mondatból kiderül, hogy a *neg. gestor*tól eljárása során elvárt a fokozott gondosság,¹⁹³ a felelősségi konstrukciók együttes említése mégsem magától értetődő. A *culpa* fogalmi köre involválja a *dolus*us magatartást (*argumentum a minore ad maius*). A páros kötőszó használata ugyancsak magyarázatra szorul. FINAZZI úgy véli, az *et culpam et dolum* passzust a gyámi felelősségről szóló *edictum* rendelkezései ihlették.¹⁹⁴ E feltevés is csak annak alátámasztására elegendő, hogy a *gestor culpá*ért is felelősséggel tartozik. Ezen felül az *edictum fides et diligentia* helytállást vár el a gyám helyett eljáró beavatkozótól,¹⁹⁵ ami legfeljebb távolról, tartalmilag konvergál esetünkkel. Ennél helyesebbnek tűnik egy másik, szintén az olasz romanistától származó koncepció, miszerint a *culpa* feltüntetése a *bonae fidei iudicium* alapján történő igényérvényesítésre utal.¹⁹⁶

A klasszikus felelősségjog alapján általános esetben tekintendő a *dolus–culpa* felelősség. A töredék *differentia specificá*ja, hogy a szabinianus jogtudós – Proculus megállapítására hivatkozva – különleges esetben a *neg. gestor* felelősségét kiterjeszti, a *casus (mixtus)*¹⁹⁷ esetén fellépő kárveszélyviselésre is.¹⁹⁸ Vagyis az ügyvivő helytállási kötelezettsége maximalizálásra kerül, azaz a *gestor vis maior*ért is, az emberileg el nem hárítható erőhatalom¹⁹⁹ bekövetkezéséért is felel.²⁰⁰

A *neg. gestor* felelősségének ilyen léptékű szigorítása meghökkentőnek tűnik, azonban, amint megnézzük a helytállási kötelezettség mértékét előirányzó tagmondatok kontextusát, egyszerűbb lesz azonosulnunk a jogtudósi felfogással.²⁰¹ Ha a *gestor* az ügyvitelt más (ti. a *dominus*) távollétében és annak tudta nélkül bonyolítja *dolus*ért és *culpá*ért egyaránt felel. *Casus* bekövetkezésekor pedig kivételesen kötelezhető helytállásra az ügyvivő, például olyan esetben, ha a *dominus* nevében új, a távollévő szokásaitól eltérő, kockázatos ügyletbe

¹⁹³ CARDILLI, Riccardo: *L'obbligazione di «praestare» e la responsabilità contrattuale in diritto romano* (II sec. A.C. – II sec. D. C.), Milano, Giuffrè Editore, 1995, 397.

¹⁹⁴ FINAZZI i. m. 214.

¹⁹⁵ Ulp. 36 *ad ed.* D. 27, 5, 4

¹⁹⁶ FINAZZI i. m. uo.; vö. FÖLDI (2001) i. m. 16.

¹⁹⁷ MAYER-MALY i. m. 430.

¹⁹⁸ A modern dogmatikai nézetek éles választóvonalat húznak a felelősség és a veszélyviselés között, azonban ez nem (mindig) esik egybe a források nyújtotta képpel: JAKAB Éva: *Borvétel és kockázat. Jogtudomány és jogélet a Római Birodalomban*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 2011, 171.

¹⁹⁹ Gai 2 *aur.* D. 44, 7, 1, 4; VISKY Károly: *A „vis maior” a római jog forrásaiban*, Budapest, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, 1942, 8.

²⁰⁰ A *fideiussor* ügyvivő felelősségét — aki tapasztalatlansága miatt olyan szerződésre kikötött zálogot vett át, melyre nem vállalt kezességet — Pomponius csak *culpá*ra állapítja meg, és ekkor nem követeli meg a *gestor*tól a *casus*ért való helytállást, mivel a gondatlan *gestor* nem minősül rablónak, vagyis rosszhiszemű birtokosnak (Pap. 3 *resp.* D. 3, 5, 31 pr.).

²⁰¹ Semmi sem utal arra, hogy Pomponius vagy Proculus a *negotiorum gestio* tényállási elemének tekintették volna az *utilitas gestionis*: SEILER i. m. 54. Ettől függetlenül ennek alapján elismerték a követeléseket: ZIMMERMANN i. m. 442.

kezd.²⁰² Pomponius még példával is szemlélteti, hogy milyen egyedülálló szituációban várható el a *periculum vis maioris* viselése az ügyvivőtől: ha a *neg. gestor* a távollévő tudta nélkül új rabszolgákat vásárol vagy valamilyen nagyobb kereskedelmi ügyletbe kezd. A beavatkozótól nem követelhető meg, hogy naprakész információkkal rendelkezzen a számára akár ismeretlen *dominus* üzleti szokásairól.²⁰³ Akad azonban olyan tevékenység, amely a rómaiak mindennapi életéhez tartozott, ugyanakkor köztudottan életük kényes területét képezte. Ilyen magánügynek számított a rabszolgavétel.²⁰⁴ A *servus* nem egy egyszer használatos, eldobható árucikk volt, ezért a vásárlónak, ha jó vételt akart csinálni, alaposan át kellett gondolnia, milyen jellemvonásokkal, képességekkel rendelkező rabszolgát kíván háztartásának tagjává tenni. Felettből kockázatos ügylet volt ez, ugyanis a rabszolga számos rejtett hibával rendelkezhetett,²⁰⁵ melyekről a vevő az áru tüzetes átvizsgálásának dacára sem szerzett mindig tudomást.²⁰⁶ A rabszolga-kereskedők gyakorlatában megfigyelhető volt,²⁰⁷ hogy előszeretettel adtak el kiszolgált, *veterator* rabszolgákat újonnan beszerzett *noviciusként*,²⁰⁸ mert utóbbiak keresettebbek, drágábbak voltak.²⁰⁹ Az eladók hamis adatszolgáltatásának, a csalások megzabolázásának érdekében az *aediles curules* rendeletet adtak ki.²¹⁰ A kellékszavatossági, modern szóhasználatul 'fogyasztóvédelmi'²¹¹ előírások alapján amennyiben az eladó nem tett eleget tájékoztatási kötelezettségének ('Informationspflicht'),²¹² vagy valótlan adatokat közölt a *servus* tulajdonságairól (*dicta et promissa*), a vásárlást követően a vevőt *redhibitio* illette meg.²¹³ A rabszolga visszaszolgáltatása mellett a vevő hat hónapon belül érvényesíthette az *actio redhibitoriá*t az eladó ellen, vagy egy éven belül *actio quanti minorissal* vételár leszállításra perelhetett.²¹⁴ Látható tehát, hogy a személyes jellemzők meghatározó szerepet játszottak a vásárlásban,

²⁰² DE ROBERTIS i. m. 829.

²⁰³ VÖ. DEPPENKEMPER (2014b) i. m. 122.

²⁰⁴ JAKAB, Éva: *Praedicere und cavere beim Marktkauf. Sachmängel im griechischen und römischen Recht*, München, C. H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung, 1997, 12.

²⁰⁵ A *servus* lehetett beteg (*morbosus*), munkaképtelen, ami szinte biztos veszteség a tulajdonosnak: JAKAB Éva: *Stipulationes aediliciae. A kellékhibákért való helytállás kialakulása és szabályai a római jogban*, Szeged, Acta Universitatis Szegediensis de Attila József Nominatae, Acta Juridica et Politica, Tom. XLIV. Fasc. 7., 1993, 17. A vevő előtt a rabszolga hajlamaiban rejlő hibák még kevésbé lehettek ismeretesek, nem tudhatta, hogy annak szokása-e elszökni (*fugitivus*) vagy esetleg egy teljesen megbízhatatlan csavargó: JAKAB (1997) i. m. 14.

²⁰⁶ Az efféle piaci szokások a görögöknél éppúgy fellelhetők, mint a rómaiaknál: RITOÓK (1960) i. m. 47; a görög vásárrendészeti szabályozáshoz ld. JAKAB (1997) i. m. 53–96.

²⁰⁷ Ulp. 1 *ad ed. aed. cur.* D. 21, 1, 37

²⁰⁸ A *servus novicius* igen értékes volt, azzal egyszerűbben lehetett boldogulni, könnyen kezelhető volt, jobban hajlott a munkára és általában sikeresen lehetett őt a vevő saját szokásaihoz idomítani. A rabszolga-kereskedők leleményességét érzékletesen tükrözi a következő anekdota: Plin. *Nat. hist.* 7, 56

²⁰⁹ JAKAB (1993) i. m. 50.

²¹⁰ A római piaci szabályozást ld. átfogóan: JAKAB (1997) i. m. 97–152; az *aediles curules* piacfelügyeleti feladatkörét ld. behatóan: JAKAB (1993) i. m. 33–42; a rabszolgák piaci eladására vonatkozó szabályokhoz: Uo. 45–65.

²¹¹ JAKAB, Éva: *Sale Documents from the Roman World*, In JAKAB, Éva (ed.): *Sale and Community. Documents from the Ancient World*, Legal Documents in Ancient Societies V, Trieste, Edizioni Università di Trieste, 2015, 226.

²¹² Az eladónak az *aedilisi edictum*nak megfelelően a rabszolga nyakába akasztott *tituluson* fel kellett tüntetnie az áru főbb információit ld. JAKAB (1997) 41.: nevét, életkorát, nemét, származását ld. PÓLAY Elemér: *A dáciai viaszostáblák szerződései*, Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1972, 145.

²¹³ JAKAB (1993) i. m. 51.

²¹⁴ JAKAB (1993) i. m. 5–6. Az árut megvásárló *neg. gestor* ekkor már mint *procurator* járna el.

predesztinálták a későbbi *dominus–servus* kapcsolatot.²¹⁵ A forrás az új rabszolgák vásárlása mellett megköveteli a *casus*ért való helytállást a *dominus* üzleti szokásaitól eltérő kereskedelmi ügylet megkezdése tekintetében is. Ilyen, az *absens* érdekeit érzékenyen érintő beavatkozás lehetett az ügy urának üzletviszonyaiba, vállalkozásaiba a beavatkozóknak a *dominus* vagyoni helyzetét veszélyeztető tevékenysége — esetleg *magister*²¹⁶ vagy *institor*²¹⁷ minőségében —, mely ügyvitelt akár *prohibente domino* intézett.²¹⁸ A károkozás mértéke potenciálisan nagyobbra becsülhető, ha az ügyvivő hozzáfért a távollévő tőkéjéhez.²¹⁹ Alapvetően az ehhez hasonló kockázatos üzletelés *negotia non utiliter gestának* minősül. A távollévő tudtán kívüli és szokásaitól eltérő kockázatos ügyvitel természetesen nem kizárólag negatív hatással lehetett a *dominus* ügyeire. A *gestor* kiválaszthatja a legfiatalabb, ereje teljében lévő rabszolgát a *forumon*, üzleti érzékére hagyatkozva profitra tehet szert az ügy urának vállalkozásában. Azonban még hasznos, nyereséges eljárás esetén is az elszámolás az ügyek kiemelt rizikófaktora miatt eltérően alakulhat. Világos, hogy a *damnum te sequetur* értelmében a *neg. gestor* a beavatkozása következtében beálló károkért maga köteles felelni, még *casus*ért is helytállással tartozik.²²⁰ Ellenben ha a szokatlan, a *dominustól* idegen ügylet elvégzéséből haszon keletkezik, az az ügy urát illeti meg. Az ügy urának a *gestor* eljárására visszavezethető kárt be kell tudnia az ugyancsak abból származtatható haszon mértékébe.²²¹ A *dominus* ilyen körülmények fennállása esetén anyagi helyzete megóvása érdekében a *compensatio* szabályait hívta segítségül,²²² amely alapján csak az ügyvivő célszerű kiadásainak megtérítésére volt kötelezhető.²²³ (Ha a *neg. gestor* a fenti tevékenységeket a *dominus* vagyonából fedezte, természetesen célszerű kiadásainak megtérítésére sem tarthat igényt.) A *neg. gestor* azzal, hogy az ügy urának nevében, annak szokásaitól eltérő kockázatos ügyvitelbe kezd, a *dominus* érdekeit figyelmen kívül hagyja, ezért a távollévő fokozott védelemben részesül, a beavatkozót pedig a legszigorúbb helytállási kötelezettség terheli már a klasszikus jogban is.²²⁴ A *Digesta* egy másik töredéke is hidat képez a *neg. gestor* felelősségjogi fejlődésének történetében. Az alábbi eset egyik figyelemre méltó sajátossága, hogy a megbízás nélküli ügyvivő nem *civis Romanus*, hanem rabszolga.²²⁵ Paul. 2 ad *Nerat.* D. 3, 5, 18, 1: *Scaevola noster ait putare se, quod Sabinus scribit debere a capite rationem reddendum sic intellegi, ut appareat, quid reliquum fuerit tunc, cum primum liber esse coeperit, non ut dolum aut culpam in servitute admissam in obligationem revocet: itaque si inveniatur vel*

²¹⁵ JAKAB (1997) i. m. 14.

²¹⁶ HAMZA (1997) i. m. 113sk.

²¹⁷ FÖLDI András: *Kereskedelmi jogintézmények a római jogban*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1997, 144.

²¹⁸ DE ROBERTIS (1982) i. m. 830.

²¹⁹ DEPPENKEMPER (2014b) i. m. 121.

²²⁰ A *dominus* szokásaitól eltérő ügyletből — mely *negotium* e jellemzőjéről a *gestor* is tudomással rendelkezik — az ügy urának nem származhattak kötelezettségei: ARANGIO-RUIZ (1991) i. m. 359.

²²¹ VISKY (1942) i. m. 124.

²²² A *compensatióról* mint a *dominus negotii* kárelhárító eszközéről egyedül Pomponius emlékezik meg a jogtudósok közül: HONSELL, Heinrich: *Quod interest im bonae-fidei-iudicium. Studien zum römischen Schadensersatzrecht*, München, C. H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung, 1969, 166.

²²³ DEPPENKEMPER (2014b) i. m. 122.

²²⁴ VISKY (1942) i. m. 126.

²²⁵ A *dominus* ügyleteiben való eljárás, a gazda képvisellete elsősorban a művelt rabszolgák szűk körében valósult meg: SZABÓ Béla: *Civis Romanus. A római társadalom jogi kategóriái*, In: Rubicon, 1997/3–4, 40.

malo more pecunia in servitute erogata, liberabitur. Paulus Sabinus egyik döntését elemzi, amely a rabszolga-felszabadítással kapcsolatos elszámolási viszonyról szól.²²⁶ A rabszolga felszabadításának előfeltétele, hogy az minden kényszerszótól mentesen, a rabszolga tulajdonosának, a *dominus*nak szabad akarat elhatározásán nyugalomra kerüljön.²²⁷ A felszabadításra irányuló szándék kialakulását követően került sor a szokásos *ratio*ra. Mint ismeretes, a rómaiak pénzügyeikről akkurátusan hiteles számlakönyveket (*codex accepti et expensi*) vezettek,²²⁸ melyek eredetileg viaszostáblán később egyre inkább papirusz- és pergamentekercseken kerültek rögzítésre.²²⁹ Időről időre szaldót készítettek.²³⁰ Vélhetően e műveletre döntően a vagyoni helyzet felmérése céljából került sor, például manumittálást megelőzően. A rabszolga felszabadulása előtt köteles urának bemutatni saját számlakönyvét, aki azt *a capite* tekinti át.²³¹ Az vagyonkezeléssel kapcsolatos forrásokban gyakran előforduló *rationem reddere* és *reliqua solvere*²³² szintagmák azt a *condiciót* képezik le, melynek megfelelése esetén a rabszolga szabadulhat a *dominica potestas* alól. A *negotiorum gestio* alanyainak elszámolási eljárása is sokban hasonlítható a fentihez,²³³ sőt azzal fedésben is állhat, ha az ügyvitel tartós volt és azt a *servus* végezte.²³⁴ A paulusi szöveg a felszabadítás lehetőségét nem teszi függővé a rabszolga ügykezelésének eredményességétől, azt abszolút mentesíti a felelősség alól.²³⁵ Hiszen az ügykezelő rabszolga és ura között nincs jogviszony (*naturalis obligatio*)²³⁶ — a *servus* esetleges *peculiuma* is a *pater familias* tulajdonát képezte —,²³⁷ ezért a *manumissio*t megelőzően nem, legfeljebb utána a *ius patronatus* alapján,²³⁸ a felszabadított *peculiuma* erejéig követelheti a *dominus*, hogy a *libertinus* a rabszolgaság idején a szándékos károkozó vagy hanyag eljárásából származó károkat térítse meg.²³⁹ A rabszolga azért sem felel, ha tisztességtelenül pazarolta a pénzt, mivel a *pater familias* a kárát a *servustól* nem, csak a *peculiummal* rendelkező *libertusától* tudja megtéríttetni. Ebben a fragmentumban a helytállási kötelezettség *dolum aut culpam*. Tehát *dolusért* vagy *culpáért* kell(ene) felelnie az ügykezelőnek. E választó szintagma megértését kevésbé komplikálnak találok, mint a pomponiusi forrásban lévő *et culpam et dolum* kapcsolatos

²²⁶ *Iusta causa manumissionis*nek minősült, ha a *dominus* rabszolgáját ügyvivővé (*procuratorrá*) akarta tenni: Gai Inst. 1, 19

²²⁷ ÓRIÁS Nándor: *A manumissio. Tanulmány a római jogból (I)*, Eger, Eger Nyomda Rt., 1929, 70.

²²⁸ THILO, Ralf Michael: *Der Codex accepti et expensi im Römischen Recht. Ein Beitrag zur Lehre von der Litteralobligation*, Muster-Schmidt, Göttingen–Zürich–Frankfurt, 1980, 80.

²²⁹ THILO i. m. 128.

²³⁰ *Punctummal* zárták az egyenleget, hogy a könyvelés áttekinthető legyen: THILO i. m. 129.

²³¹ Az *a capite* kifejezés alighanem azt jelenti, hogy a rabszolga a *dominica potestas* létesülésétől kezdve valamennyi pénzügyletéről köteles beszámolni.

²³² Afr. 9 *quaest.* D. 35, 1, 32; Call. 2 *quaest.* D. 35, 1, 82; Pomp. 11 *ep.* D. 35, 1, 111; Ulp. 27 *ad Sab.* D. 40, 7, 6, 7

²³³ Vö. JAKAB (2011) i. m. 57sk.

²³⁴ Az ügyvivő a dokumentumok bemutatásával egyidejűleg igényt tarthatott a *dominus* érdekében folytatott tevékenységéből felmerült költségeinek — és azok kamatainak — megtérítésére: FINAZZI i. m. 137–138; MEISSEL i. m. 280.

²³⁵ Vö. Ulp. 35 *ad ed.* D. 3, 5, 16

²³⁶ MOLNÁR—JAKAB i. m. 267.

²³⁷ BENEDEK—PÓKECZ KOVÁCS i. m. 118.

²³⁸ BRÓSZ—PÓLAY i. m. 140.

²³⁹ WATSON, Alan: *Thinking Property at Rome*, In: Chicago-Kent Law Review, 1993/3, 1364.

szó szerkezetet.²⁴⁰ Ez ugyanis implicite kifejezi, hogy vagy dolózus vagy culpózus vétkességi kategóriába utalható a *gestor* magatartása. A kettő nem teljesülhet egyszerre, ugyanis az egyik a másikat negálja, ún. kizáró diszjunkcióról van szó. Ugyanakkor a felelősség mértékének e körülírt alakzata is utalhat a klasszikus jog általános felelősségi rendszerére. Hermeneutikai értelemben ezt a fajta megkülönböztetést bátoríthatunk a felelősségjog differenciálódásának korai megjelenéseként felfogni. Noha szintaktikai okokból a töredék interpretálása nem egyöntetű a szakirodalomban, témánk szempontjából új ismeretekre tehetünk szert. Gyakorta lehetett rabszolga az ügylet alanya *neg. gestor*ként, megállapíthatjuk viszont, hogy rá mégis speciális felelősségi szabályok vonatkoznak a *sui iuris* megbízás nélküli ügyvivőkhöz képest.²⁴¹

4.4. Összefoglalás

A *Digesta neg. gestor* felelősségét *dolus–culpa* felelősségtípusban meghatározó szövegeket vizsgáltuk meg ebben a részben. Megfigyelhettük, hogy a *culpa* mellett a *casus* esete is beszivárgott a *gestor* helytállási kötelezettségével foglalkozó forrásokba. Amikor a *gestor* az *absens* tudta nélkül és annak szokásaitól eltérő, érdekeit közvetlenül veszélyeztető tevékenységi körben jár el, a helytállási kötelezettsége maximalizálódik (*omnimodo teneri*).²⁴² Az ilyen kockázatos *gesti*óból származó haszon és kár egymásba való betudását a *dominus*nak kell elvégeznie. A *manumissio* kapcsán találkozhattunk a rabszolga státuszú *neg. gestor* felelősségének sajátágaival. Kimutattuk, hogy sokban hasonlít a rabszolga és az ügykezelő elszámolásának módszere. A rabszolga *gestor* tipikusan tartós ügykezelést látott el, midőn azonban a *dominus* felszabadítani kívánja, a *negotia gesta* alapján nem vonható felelősségre, kizárólag könyvelésének hitelességét kell bizonyítania. A *servitus* idején csalárd vagy gondatlan eljárásával okozott károkat már *libertinus*ként *peculiuma* erejéig köteles megtéríteni. Képet kaptunk a *neg. gestor* felelősségének köztes fejlődéstörténeti moduljáról, érzékelhettük a helytállási kötelezettség erősödő tendenciáját. A rabszolga ügyviteli felelősségének vizsgálatát az itt elemzett töredékhez (D. 3, 5, 18, 1) szorosan kapcsolódó, ugyancsak Paulustól származó, ám eltérő felelősségtípust megállapító forrással folytatjuk a következő alfejezetben.

4.5. A *negotiorum gestor* felelősségének kiterjesztése

A klasszikus kori intézmény²⁴³ rekonstruált fejlődéstörténetének végállomásához érkezünk el, mikor a *neg. gestor* helytállási kötelezettsége már a *culpa* szintjére emelkedik. A *Digesta* joganyagát az ügyvivő culpózus magatartásáról rendelkező töredékek dominálják. A *neg. gestor* felelősségét az alábbi fragmentumok exegézise nélkül *ab ovo* nem lehetne hatékonyan tanulmányozni. Ha korhű szemléletünket meg kívánjuk őrizni a továbbiakban is, a strukturálódás tényét nem tagadva tudomásul kell vennünk, hogy a különböző felelősségtípusok a gyakorlatban nem mindig határolhatók el élesen egymástól.²⁴⁴ A *culpa* kialakulását máig homály fedi,²⁴⁵

²⁴⁰ Az Ulpianus–szöveg kontextusában az *et dolum et culpam* szerkezet a fokozottabb felelősséget jelenti (Ulp. 29 *ad Sab.* D. 50, 17, 23).

²⁴¹ FINAZZI i. m. 242.

²⁴² CARDILLI i. m. 401.

²⁴³ DEPPENKEMPER (2014a) i. m. 27; FINAZZI i. m. 15; FRESE i. m. 2; KASER—KNÜTEL—LOHSSE i. m. 286; MAYER-MALY i. m. 422; MEISSEL i. m. 258; SCHULZ i. m. 624; SEILER i. m. 3; WATSON (1984) i. m. 193; ZIMMERMANN i. m. 435.

²⁴⁴ JÖRS—KUNKEL—WENGER i. m. 178.

felelősségjogi karakterének egzakt meghatározása a szakirodalom neuralgikus pontját képezi.²⁴⁶ Ahogy korábban utaltunk rá a klasszikus jog *culpa* fogalma nem ‘vegytisztá’, objektív és (idővel) szubjektív komponense szintű kimutatható.²⁴⁷ Valószínűleg a *culpa* ‘alfajai’ csak a későklasszikus, posztklasszikus jogban fejlődtek ki.²⁴⁸ Mindezek tudatában közeledjünk a jogtudósi koncepciókhoz és próbáljuk meg detektálni a *neg. gestor* felelősségét kategorizáló szövegeket. Folytassuk az előző alfejezetben megkezdett rabszolga jogállású *gestor* eljárásának vizsgálatát egy másik Paulus–szöveg feldolgozásával.²⁴⁹ Paul. 9 *ad ed.* D. 3, 5, 17: *Proculus et Pegasus bonam fidem eum, qui in servitute gerere coepit, praestare debere aiunt: ideoque quantum, si alius eius negotia gessisset, servare potuisset, tantum eum, qui a semet ipso non exegerit, negotiorum gestorum actione praestaturum, si aliquid habuit in peculio, cuius retentione id servari potest. Idem Neratius.* A szöveghely a *neg. gestor*tól elvárható magatartással foglalkozik. A *schola Proculiana* jeles képviselői akként vélekednek, hogy az ura üzleti ügyeit intéző rabszolga a felszabadítás után a *negotiorum gestio* szabályai alapján felel. A grammatikai értelmezést alapul véve megállapíthatjuk, hogy a tényállást múltban lezárult cselekmények teszik ki, az igék idejűsége *praesens perfectum historicum*, vagyis az alany jogállapot változáson esett át: még *servusként* intézte urának ügyeit, de mostanra — azaz a *fragmentum* keletkezésének időpontjában — már *libertinus*. A rabszolga ügykezelése jellemzően általános — nem csak a *negotia* egy meghatározott csoportjára kiterjedő — és tartós volt.²⁵⁰ Az *a semet ipso exigere* alapelv²⁵¹ rendezte a hatalomalatti és ura, valamint a *dominus* helyett eljáró hatalomalatti és harmadik személy kapcsolatát.²⁵² A *libertus* és *patronusa* közötti viszonyt már a *ius patronatus* formálta, ám a felszabadított kiszolgáltatottsága így sem enyhült különösebben. Az ún. *obsequium* gyűjtőfogalmát mint *incerta obligatiót* maga a *patronus* határozta meg.²⁵³ A forrás második felében tapasztalhatjuk az *a semet ipso exigere* megsértésének esetét.²⁵⁴ Ez az indokolást tartalmazó részlet, ahol a szöveg komparáció keretében határolja be az elvárt magatartás mértékét. Nem meglepő, hogy a szakirodalom is a töredék e szegmentumát

²⁴⁵ MARTON i. m. 45; VISKY (1942) i. m. 9.

²⁴⁶ MACCORMACK i. m. 371.

²⁴⁷ FÖLDI (2001) i. m. 16; KUNKEL i. m. 340; MOLNÁR i. m. 168–169.

²⁴⁸ KUNKEL i. m. 312.

²⁴⁹ Az Ulp. 35 *ad ed.* D. 3, 5, 16; Paul. 9 *ad ed.* D. 3, 5, 17; Paul 2 *ad. Nerat.* D. 3, 5, 18 pr. 18, 1. 2 töredékek szinergiát alkotnak. Közülük jelen munkában csak a *negotiorum gestor* felelősségét tárgyaló legfontosabbak részesülhetnek alaposabb elemzésben. A D. 3, 5, 16 szintén az elszámolási eljárással foglalkozik, azt vizsgálja, hogy miként alakul a *dominus* igényérvényesítési lehetősége a felszabadított ügyvitelére vonatkozóan. A D. 3, 5, 18 pr. alatt a *naturalis debitor* rabszolga elszámolási kötelezettségének szabályai a lejárt követelések megtérítésének esetével kerülnek összevetésre. Ha ugyanis a rabszolgának eredetileg nem volt semmije *peculiumban*, később azonban — már *libertinusként* — igen, akkor a *dominus* perelhet a szerzeményre. A D. 3, 5, 18, 2 a *bona fide serviens* eljárását vizsgálja, aki szolgai kötelezettségének tekintette a *dominus* ügyeinek intézését. Ilyenkor megbízási szerződés alapján nem, csak *negotiorum gestorum actióval* perelhetette őt az ügy ura.

²⁵⁰ THILO i. m. 121.

²⁵¹ Vö. a hatalomalatti vállalkozók felelősségével: FÖLDI (1997) i. m. 172–176.

²⁵² ARANGIO-RUIZ i. m. 359–360.

²⁵³ BRÓSZ Róbert: *Nem teljes jogú polgárok a római jogforrásokban. A római polgárság rétegződése*, Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1964, 90–92.

²⁵⁴ Ugyancsak az *a semet ipso exigere* megsértéséért felel a *gestor*, aki nem hajtotta be az adósoktól a tartozást: Ulp. 10 *ad ed.* D. 3, 5, 5, 14

vonta beható vizsgálat alá.
A D. 3, 5, 10 exegezise után tagadhatatlan, hogy Proculus az általunk klasszikus jog idejére datált *dolus–culpa* felelősségi renddel megegyező véleményt képviselt. Az itt rögzített *bonam fidem praestare* kifejezés szemantikailag azonosítható a klasszikus felelősségi kategóriákkal.

FINAZZI kimerítő elemzésének elején óvatosan közelít a felelősségi kérdésekhez. A kifejezést szétbontja, és előbb az ígét, majd a fogalmat tanulmányozza. Előbbiről megállapítja, hogy a *praestare* döntően a felelősség kritériumának meghatározására szolgál, majd felhívja figyelmünket arra, hogy a szó nem kizárólag e jelentést takarhatja.²⁵⁵ A *bona fides*ről két síkon vezet végig gondolatmenetét. Elsőként kimutatja a forrás kapcsolatát a *quidquid*-klauzulával,²⁵⁶ megszilárdítva az igényérvényesítés *bonae fidei iudicium*on alapuló jellegét, majd az érdekelt adós felelősségének mintájára próbálja azonosítani a *bona fides* fogalmának szövegben betöltött jelentőségét.²⁵⁷ Utóbbi analizisénél visszatér a híres Proculus-szöveghez,²⁵⁸ és bár elismeri a *tantum libertus praestare debet* passzus szubjektív arculatát, a forráshoz ragaszkodva arra a következtetésre jut, hogy a *bona fides* ellentétpárjának tekintett *dolus*t kell felelősségi kategóriaként megállapítanunk.²⁵⁹ Anélkül, hogy FINAZZI eredményeinek alulértékelésére vetemednénk, egészítsük ki azt saját észrevételeinkkel. Fogadjuk el, hogy esetünkben a *praestare* a közismert, általános jelentését hordozza, így a helytállási kötelezettségre vonatkozik. A *bona fides*t pedig a paulusi fragmentummal összhangban kíséreljük meg definiálni. A problémát ismét a szakirodalomban uralkodó objektív és szubjektív felelősségjogi tényezők konkurálása okozza. Kizárhatjuk, hogy a *bona fides* ellentétpárja az objektív értelemben használt *dolus* lenne.²⁶⁰ Nem erőszakolhatjuk az egyik fogalom inverzét a másikra, nem alkalmazhatunk egyváltozós logikai műveletet a kézenfekvőnek látszó megoldás igazolására, hiszen nem létezik tisztán objektív vagy tisztán szubjektív értelmezési tartomány.²⁶¹ Leghelyesebb azt elfogadnunk, hogy a *bona fides* konkrét tartalmát az adott tényállás határozza meg.²⁶² Szimpatizálhatunk azon szakirodalmi tézissel, mely ugyan nem mer még elszakadni az antitetikus dimenziótól, mégis utal a felelősség megállapításának szubjektív kritériumára.²⁶³ A *libertinus neg. gestor* felelősségéről alkotott saját elméletünket állítsuk a klasszikus források talajára. Bizonyos, hogy a *negotiorum gestio* intézményesülése megtörtént már a szöveghely feltehető keletkezésének idején, mert a *dominus* peresítheti követeléseit. Azt is kijelenthetjük, hogy az egykori rabszolga ügykezelést folytatott, *gestor*nak mégis csak a *ius patronatus* tükrében tekinthetjük. A *libertinus* ügyvivő felelősségét úgy próbálja meghatározni a töredék, hogy egy kívülálló szabad személytől elvárható magatartást alkalmaz mérceként (*si alius eius negotia gessisse*).²⁶⁴ Szerencsére a rendelkezésünkre álló paletta szűk, *dolus*t vagy *culpát* kell megállapítanunk. Ennél összetettebb feladat, hogy e kettőt mind szubjektív, mind objektív vonásaikra való

²⁵⁵ Vö. FÖLDI András: *A másért való felelősség a római jogban*, Budapest, Rejtjel, 2004, 42–43.

²⁵⁶ Gai Inst. 4, 47

²⁵⁷ FINAZZI i. m. 247.

²⁵⁸ Proc. 6 *ep.* D. 18, 1, 68 pr.

²⁵⁹ FINAZZI i. m. 248sk.

²⁶⁰ Vö. KUNKEl i. m. 338.

²⁶¹ Az objektív felelősség megállapításának elvi alapjául inkább az *aequitas* szolgálhatott ld. részletesen: FÖLDI (2001) i. m. 20–21.

²⁶²Uo. 16.

²⁶³ CARDILLI i. m. 404.

²⁶⁴ Vö. Inst. 3, 27, 1

tekintettel biztosan el tudjuk határolni. Áttekintettük, hogy miért célszerűtlen a *bona fides* ellentétpárját kutatnunk a töredékben, így helyezzük inkább középpontba a konkrétumokat. Mivel nem lelünk szándékos károkozó, jogellenes magatartásra utaló részletet a szövegben, valószínűsíthetjük, hogy a *libertinus gestor* felelősségi fokozata a *culpa* területén belül helyezkedhet el.

A *culpa*-konceptiót erősíti meg a következő alaptétel is: *lata culpa est nimia neglegentia, id est non intellegere quod omnes intellegunt*.²⁶⁵ Az *omnes* éppolyan tág kört ölel fel, mint az *alii*. Az is a *culpa* mellett szól, hogy a *negotiorum gesti*óból eredő keresetek mindkét fél számára rendelkezésre állnak. Így nem csak a Paulus-szövegben említett *dominus*, hanem az ügykezelő is keresetet érvényesíthetett az ügy urának érdekében ellátott tevékenységéből felmerülő költségeinek megtérítésére. Tehát a *neg. gestor* az érdekelt adóshoz hasonlóan²⁶⁶ *culpáért* köteles helytállni. Annak precíz kimutatására, hogy a *libertinus gestor* felelőssége a posztklasszikus, iustinianusi jog által tovább differenciált *culpa* kategórián belül milyen fokúnak minősül, jelen dolgozat nem vállalkozhat. Az eltérő jogállapotú *gestorok* felelősségének komparatív eszközökkel való behatárolásával a következőkre juthatunk: a *si alius* értelmében egyrészt bárki, bármely társadalmi szférába tartozó egyén lehet megbízás nélküli ügyvivő, másrészt mindannyiuk helytállási kötelezettségének mértéke egységesen *culpa*. Ez alapján szignifikáns különbséget tapasztalhatunk az előző alfejezetben vizsgált D. 3, 5, 18, 1 és az előttünk lévő töredék között. Míg ott a *servus* vétkesség alapú helytállása eliminálásra került, itt a rabszolga, illetve a *libertinus* eljárása a klasszikus jogban tárgyalt legszigorúbb felelősségi alakzatba kényszerül.

Az ellentmondást a források tartalmának összevetésével oldhatjuk fel. Diakronikus szempontból számottevő különbség, hogy Paulus a D. 3, 5, 18, 1 körében mestere, Cervidius Scaevola megállapításait idézi, aki pedig a korai klasszikus Sabinusra utal vissza. A jelen exegézis tárgyául szolgáló töredék szellemi szerzői Proculus és Pegasus, így Paulus itt is korábban működő jogtudósok állásfoglalásait közvetíti.²⁶⁷ Tehát mindkét szövegre igaz, hogy Paulus csak tovább hagyományozza, osztja elődei nézeteit. Tény azonban, hogy mind az öt *iurisperitus* a klasszikus kor századaiban élt, így szembeötlő különbséget a *dolus-culpa* felelősségi rend kapcsán nem lenne szabad tapasztalnunk. Érdemi összehasonlításban megállapíthatjuk viszont, hogy a D. 3, 5, 18, 1 centrumában a *manumissio* lehetőségének vizsgálata áll, azon belül is nyomatékos hangsúlyt kap az elszámolási eljárás. A D. 3, 5, 17 viszont csak szűkszavúan utal a tényállás háttérében álló jogállapot-változásra, aminek nincs felelősségjogi relevanciája. A diametrális különbség csakugyan a tartalomban rejlik, ez azonban a helytállási kötelezettséget nem érinti. A D. 3, 5, 18, 1 nem mond ellent a klasszikus felelősségi szabályoknak, csupán kizárja, hogy az ügykezelőként eljáró rabszolga dolózus vagy culpózus magatartása a felszabadításra hatással lehetne. Ezzel szemben a D. 3, 5, 17 a (felszabadított) *gestor* felelősségére koncentráló töredék. Összességében arra a következtetésre juthatunk, hogy kétségtelenül különbözik egymástól az azonos jogtudóstól, a Digesta azonos tituluszában helyet kapott két fragmentum, de figyelemmel arra, hogy a tényállások merőben más élethsituációra reflektálnak, a felelősség megállapításának tekintetében az eltérés nem okoz diszkrepanciát.

²⁶⁵ Ulp. 1 *reg.* D. 50, 16, 213, 2

²⁶⁶ FÖLDI—HAMZA i. m. 555.

²⁶⁷ Noha Paulus már nem tartozott egyik *scholához* sem, különösnek hat, hogy mind a *sabinianusok*, mind a *proculianusok* véleményével azonosulni tudott.

A következő Digesta–hely újfent az *absens* ügyvitelére összpontosít. Nézzük meg, hogyan alakul a *neg. gestor* felelőssége a perbeli képviselet során! Pap. 2 resp. D. 3, 5, 30, 2: *Litem in iudicium deductam et a reo desertam frustratoris amicus ultro egit, causas absentiae eius allegans iudici: culpam contraxisse non videbitur, quod sententia contra absentem dicta ipse non provocavit. Ulpianus notat: hoc verum est, quia frustrator condemnatus est: ceterum si amicus, cum absentem defenderet condemnatus, negotiorum gestorum aget, poterit ei imputari, si cum posset non appellasset.* A fragmentum arról az esetről tudósít, amikor az adós nem tud személyesen részt venni saját perében, ezért annak barátja vállalkozik arra, hogy képviselje az *absent*-et a perben. Az alperes mint *frustrator*,²⁶⁸ azaz olyan illetőként kerül említésre, aki szándékosan késlelteti az eljárást, próbálja csalárd módon megghiúsítani a pert.²⁶⁹ A jogellenesen távollévő magatartásával *ipso iure* kizárja, hogy az ún. elismert távolléti okok²⁷⁰ bármelyikét megállapíthassa a bíró. Papinianus szerint a jóakaró *amicus culpáért* nem vonható felelősségre, mivel a kimondott ítélet a távollévő ellen irányul. Ez utóbbi kijelentéséhez rögtön hozzáteszi, hogy a képviselő nem fellebbezett.

A remekjogász *assessor*²⁷¹ megerősítő véleményét idézi, aki amellett, hogy helyesli az ítéletet, még kiegészíti azt egy alternatívával. Ulpianus úgy látja, ha mégis a távollévőt védő barátot marasztalnák el, az *actio negotiorum gestorum contrariá*val élhet, azonban számára felróható, hogy midőn lehetősége volt rá, nem élt a fellebbezéssel. Azaz a *negotiorum gesti*óból mindkét fél oldalán követelések állnak elő. Az *absens directa acti*ót érvényesíthet a képviselővel szemben, aki elmulasztotta a fellebbezés lehetőségét, mert hanyag eljárásával a távollévőnek kárt okozott.²⁷² Az *amicus* pedig viszontkeresettel követelheti a távollévőtől, hogy a jogerős ítéletben foglalt teljesítésével előállt költségeit térítse meg. Az *absens* viszont az *amicus* követelését a képviselő által okozott károkba beszámíthatja.²⁷³ A töredék felelősségjogi és jogösszehasonlító szemszögből is alapos elemzést kíván. Szerencsések vagyunk, ugyanis *expressis verbis* került rögzítésre a beavatkozó barát, azaz a *neg. gestor* helytállási kötelezettségének mértéke. Bár a *culpam contrahere* szintagma nem fordul elő a forrásokban, klasszikus latin eredetét nem vonhatjuk kétségbe.²⁷⁴ A *culpa* tartalmi azonosítása már nehezebb feladat. A fellebbezés elmulasztásából kifolyólag terhelheti felelősség a *gestort*. Ezzel viszont zsákutcába jut fejtegetésünk, mivel sehogy sem tudjuk rekonstruálni a *neg. gestor* szándékát. Tudjuk, hogy barátját próbálta segíteni, amikor ügyébe bocsátkozott, így a dolózus magatartás a beavatkozás tekintetében nem jöhet szóba. Arról viszont nincs tudomásunk, hogy vajon szándékosan nem élt az *appellatio* lehetőségével (mert a per során

²⁶⁸ Vö. Tryph. 15 *disp.* D. 43, 16, 19

²⁶⁹ HEUMANN—SECKEL i. m. 223.

²⁷⁰ Elismert távolléti oknak minősül, ha az alperes betegség vagy természeti csapás (Ulp. 74 *ad ed.* D. 2, 11, 2, 3), temetés (Ulp. eod. 2, 2), terhesség (Ulp. eod. 2, 4) okán vagy betakarítás, szüret idején (Ulp. 4 *omn. trib.* 2, 12, 1 pr.), valamint fogságba esése (Ulp. 74 *ad ed.* D. 2, 11, 4, 3), bűncselekmény elkövetése miatti elítélése esetén (Ulp. eod. 4 pr.) nem képes részt venni a perben. E távolléti okokra való hivatkozás éppúgy megillette a perbeli képviselőként eljáró rabszolgát vagy hatalomalatti személyt, mint a *civis Romanus*t (Paul. 69 *ad ed.* D. 2, 11, 7).

²⁷¹ ZLINSZKY i. m. 103.

²⁷² FINAZZI i. m. 222.

²⁷³ FINAZZI uo.

²⁷⁴ Vö. Cic. *ad Att.* 11, 24, 1

már végleg csatlódott a *frustrator*ban), vagy elhanyagolta annak jelentőségét. Legfeljebb azzal tudjuk alátámasztani *culpa*-konceptiókat, hogy a beavatkozást követően az *amicus a bona fides*nek megfelelően köteles eljárni,²⁷⁵ amivel a fellebbezés elmulasztása nem egyeztethető össze.²⁷⁶

A forrásban az *animus negotia aliena gerendi* ('Fremdgeschäftsführungswille')²⁷⁷ egyértelműen felismerhető, annak motívuma pedig nagy valószínűség szerint az *amicitia*.²⁷⁸ Jóllehet amint korábban utaltunk rá, a *negotiorum gestio* tényállásának e technikus alkotóeleme csak az irodalomban jelenik meg — a római jog nem ismert ilyen kritériumot. Az *utilitas gestionis* elvének érvényesülését tükrözik a fragmentumnak az *actio contrariára*, illetve a bírói *ratihabitióra* utaló passzusai.²⁷⁹ Végül szóljunk röviden a forrásban szereplő perről. A perre nézve a következőket állapíthatjuk meg: az eljárás az *apud iudicem* szakaszban járt, és lehetőség lett volna fellebbezést kezdeményezni, ráadásul az ügyet az alperes jelenléte nélkül tárgyalták. Ezekből a tényekből arra következtethetünk, hogy a papinianusi töredék egy *cognitio extra ordinem* keretében lefolytatott tárgyalásról szól.²⁸⁰

Az *amicus* szerepe, perbeli pozíciója jogösszehasonlító szempontból is elemezhető. A beavatkozó barát alapvetően *defensor*nak tekinthető, hiszen barátja érdekében vállalta el a képviselést. A *iudex*nek a távollévő perbehívása esetén feladata volt, hogy annak barátait felkutassa²⁸¹ és megtudakolja,²⁸² melyikük vállalná el az *absens* érdekeinek védelmét a perben. Láthattuk, hogy a *gestor* jogosult *contraria acti*ót érvényesíteni a *dominus* ellen. E jegyek tipikusan a *procuratio*ra jellemzők, ami természetesen nem véletlen. A romanisták tekintélyes hányada egyetért azzal az elképzeléssel, hogy a *negotiorum gestio* gyökerei, annak intézményesítése a *procurator* eljárására nyúlnak vissza.²⁸³ A *procuratio* alanyai, hasonlóan a *negotiorum gestio*hoz, eltérő társadalmi réteghez tartozhattak.²⁸⁴ Esetünkben a jóindulatú barát *voluntarius procurator*nak minősíthető.²⁸⁵ Az eddig tanulmányozott források mindegyike közvetlen felelősségi tényállásokkal foglalkozott. Tekintsünk még meg egy olyan háromszemélyes jogviszonyt megörökítő jogesetet,²⁸⁶ mely több nézőpontból tartogat számunkra érdekességet! Paul. 9 *ad ed.* D. 3, 5, 20, 3: *Mandatu tuo negotia mea Lucius Titius gessit: quod is non recte gessit, tu mihi actione negotiorum gestorum teneris non in hoc tantum, ut actiones tuas praestes, sed etiam quod imprudenter eum elegeris, ut quidquid detrimenti neglegentia eius fecit, tu mihi praestes.*

²⁷⁵ FÖLDI (2001) i. m. 17.

²⁷⁶ SEILER i. m. 14; KASER i. m. 588.

²⁷⁷ MEISSEL i. m. 265.

²⁷⁸ SEILER i. m. 39; vö. MAYER-MALY i. m. 422.

²⁷⁹ Vö. Scaev. 1 *quaest.* D. 3, 5, 8; Ulp. 10 *ad ed.* D. 3, 5, 9, 1

²⁸⁰ BRÓSZ-PÓLAY i. m. 119–120.

²⁸¹ BOSSOWSKI i. m. 138.

²⁸² Paul. 12 *ad ed.* D. 4, 6, 22 pr.

²⁸³ DIÓSDI György: *Contract in Roman Law. From the Twelve Tables to the Glossators*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 46; FRESE i. m. 11; KASER—KNÜTEL—LOHSSE i. m. 286–287; ZIMMERMANN i. m. 437.

²⁸⁴ HAMZA (1997) i. m. 125.

²⁸⁵ WATSON (1984) i. m. 200–201.

²⁸⁶ Az Ulp. 10 *ad ed.* D. 3, 5, 5, 11 alatt is háromszemélyes jogviszony található. Ulpianus Pedius kérdésére válaszolja meg a *ratihabiti*ót követő igényérvényesítésre nézve: A *dominus* jóváhagyásával sajátjának ismerte el a valójában idegen ügyletet. Miután kiderült, hogy a *neg. gestor* tévedett az adós személyében, a *dominus* perelheti a *gestort*. Az Ulp. eod. 5, 4 ugyancsak olyan esettel foglalkozik, mikor a *gestor* a *dominus* adósaitól gyűjti be a tartozást. A Paul. 20 *ad ed.* D. 3, 5, 22 körében pedig a *gestor* a *dominus* hitelezőinek teljesít.

A felek közötti alapjogviszony *mandatum*, melynek tárgya eljárás más ügyében. 'Tu', a *mandator* megbízza Lucius Titium, hogy lássa el 'Ego', a *dominus negotii* valamely ügyét. Tehát 'Tu' és Lucius Titius között szerződés áll fenn, viszont egyikőjük sincsen kontraktuális kapcsolatban 'Ego'-val.

Lucius Titius, mint *mandatarius* megbízás alapján járt el az ügyben, az ő feladata a *negotia* lebonyolítása volt. Így őt nem foghatja perbe megbízás nélküli ügyvitel alapján 'Ego'. A kár megragad a megbízón, mert Lucius Titius a megbízás alapján át fogja hárítani a keresetet 'Tu'-ra.²⁸⁷ Ennél fogva a *negotiorum gestio* alanyai 'Ego', aki az ügy ura és 'Tu', a *neg. gestor*ként beavatkozó, aki a konkrét cselekmény végrehajtásához Lucius Titiumot vette igénybe, megbízás alapján. Vagyis a *mandator* ellen indíthat keresetet a *dominus*. A bennünket leginkább érdeklő felelősségjogi tartalom a fragmentumban rendkívül érdekes, és unikálisnak tekinthető az elemzett jogesetek viszonyában. A *neg. gestor* helytállási kötelezettségét ugyanis két különböző jogalap is meghatározza. A szövegben leírtak sorrendiségét fenntartva azonosítsuk a felelősségre vonás módjait!

a) *actiones tuas praestes* (közvetett felelősség)
A *neg. gestor* ('Tu') köteles az ügyvitelből keletkezett kereseteket átengedni 'Ego'-nak. Ez azt jelenti, hogy ha a Lucius Titiummal kötött megbízási szerződés alapján, annak *non recte* eljárása következtében a *dominus*nak ('Ego') kára keletkezik, a megbízó felel. Bár a *dominus* nem alanya a *mandatum*nak, lehetősége nyílik arra, hogy követelését kivételesen nem megbízás nélküli ügyvitel, hanem megbízási szerződés alapján érvényesítse. A megbízó ugyanis az ügy urának kérésére engedményezi *mandatum*on alapuló keresetét (*excessus mandati*), e körülmények között a *dominus actio mandati*t érvényesíthet a vele eredetileg jogviszonyban nem álló megbízott ellen.²⁸⁸ Azonban 'Tu' felelőssége nem merül ki ennyiben.

b) *imprudenter eum elegeris... tu mihi praestes* (közvetlen felelősség)
A megbízó *gestor*ként nem csupán közvetett módon, megbízottja helytelen eljárása alapján vonható felelősségre, hanem azért is, mert ő maga nem tanúsított kellő gondosságot (*imprudenter*), nem megfelelő személyt bízott meg az ügykezeléssel. Ekképp bármilyen veszteségért, amit Lucius Titius hanyagsága (*neglegentia*) okozott, a megbízó ('Tu') felel. Az igényérvényesítési opciók közül 'Ego' választ. Nincs ellenben akadálya annak, hogy akár mindkét jogcím alapján érvényesítse követelését, hiszen 'Tu' nem csak az általa megbízott személy károkozásáért felel, hanem azért is, mert nem volt kellően körültekintő, mikor az ügykezelést Lucius Titiusra bízta.

Minekutána rávilágítottunk arra, hogy a *dominus negotii* a háromszemélyes jogviszonyban betöltött kiszolgáltatót helyzetét ellensúlyozandó két különböző keresetet is igénybe vehet kárának megtérítésére, sort keríthetünk a károkozó felelősségének behatárolására. Az első esetben az *actio mandati* engedményezésével a *negotiorum gestorum actio* szubszidiárius jellegénél fogva alkalmazhatatlanná válik. Ennek megvalósulása esetén a kontraktuális felelősség általános szabályai kerülnek előtérbe, tehát a *mandatarius* helytállási kötelezettsége irányadó számunkra. Mivel fentebb már rámutattunk a *negotiorum gestio* és a *mandatum* hasonlóságaira, nem okoz meglepetést számunkra, hogy a klasszikus jog *dolus-culpa* felelősségi rendjébe tagozódott megbízott felelőssége mindkét konstrukciót átfogja.²⁸⁹ Elemzésünk alapján kijelenthetjük, hogy a *mandatarius*, Lucius Titius hanyag eljárásáért felelősséggel tartozik, azonban nem feltétlenül ez a legkedvezőbb módja a *dominus* igényérvényesítésének. Lucius Titius ugyanis lehet teljesítőképtelen, így a *dominus* a

²⁸⁷ SEILER i. m. 118.

²⁸⁸ FÖLDI (2004) i. m. 304.

²⁸⁹ KASER—KNÜTEL—LOHSSE i. m. 285.

kártérítést tőle nem tudja biztosan behajtani. Következésképpen az ügy urának 'Tu', a megbízó ellen célszerű *negotiorum gestorum acti*ót indítania, ő ugyanis mindenképpen helytállással tartozik (a megbízott károkozása, és saját gondatlan eljárása miatt is felel). Az igényérvényesítés eltérő eszköze nem változtat az annak alapjául szolgáló vétkességi kategória típusán, azért kell felelnie a megbízónak, mert az ügykezelőt hanyagul választotta meg (*imprudenter eum elegeris*) és az kárt okozott. Vizsgálódásunk eredményeként megállapíthatjuk, hogy 'Tu' akár *mandator*, akár *neg. gestor* minőségében *culpa*ért tartozik felelősséggel. A különleges jogeset elemzése kivételesen kiegészíthető még azzal, ha megpróbáljuk osztályozni a *culpa*–felelősség fragmentumban előforduló alakzatát. Erre azért van itt lehetőségünk, mert az újabb kutatások bebizonyították, hogy már a klasszikusok körében is ismeretes volt a *culpa* azon faja, amellyel alighanem az imént találkoztunk.²⁹⁰ Abban a helyzetben, ha háromszemélyes jogviszonyban a teljesítési segéd kijelölésében az illető *imprudenter* választ, azaz elmulasztja a *diligens pater familias*²⁹¹ gondosságát, eljárása *culpa in eligendó*ként értékelhető.²⁹²

4.6. Összefoglalás

Az előbbi alfejezetben a *neg. gestor* felelősségének *culpa*ra való kiterjesztéséről tudósító forrásokat tanulmányoztuk át. Megbizonyosodhattunk arról, hogy a Digestában ránk maradt jogtudósi állásfoglalások gyakran nem konkrétan jelölik a felelősségi konstrukciót, hanem csak körülírják az adott cselekmény minősítését, ugyanis a tényállások eltérő zsinórmértékkel határolják le a *culp*ózus magatartás eseteit. A *neg. gestor* visszatérő motívuma előtűnt a távollévő *frustrator* alperes perbeli képviselőt elvállaló *amicus* eljárásában, akinek felelősségét a per kimenetelére nézve nem állapíthatjuk meg, mégis elvárt, hogy ha beavatkozott, gondossággal járjon el. E szöveghely kapcsán mutattuk ki a *neg. gestor* és a *procurator* eljárásának relációját. Megismerhettük közelebbről a *neg. gestor* és a kívülálló harmadik személy viszonyát meghatározó *a semet ipso exigere* elv és az ügyvivő felelőssége közti kapcsolatot. Kimutattuk, hogy az eltérő jogállapotú ügykezelőkre azonos felelősségi rend vonatkozik, továbbá azt is, hogy a *bonam fidem praestare* előírás mindig az adott tényállással összhangban, objektív és szubjektív árnyalatok függvényében értelmezendő. Találkoztunk háromszemélyes jogviszonnyal, és ennek tükrében vizsgáltuk meg a *dominus negotii* sajátos helyzetét, igényérvényesítésre használható eszközeit. Konstatáltuk, hogy az ügykezelőt megbízó ellen a másért való felelősség szabályai alapján akár szerződésen alapuló keresetet is indíthat az ügy ura. Végül bepillantást nyerhettünk a *culpa* fogalomkör egy már a klasszikus jogban ismert speciális típusába, amit a római jog továbbélése során *culpa in eligendó*ként definiáltak.

Mint tudjuk, a helytállási kötelezettség mértékének szigorítása, megemelése a klasszikus jogban jutott el végpontjára, és a későbbi időkben a *culpa*–felelősség határozza meg a *neg. gestor* felelősségét. Az intézmény szubszidiárius jellegére, az altruista, kárelhárító beavatkozó tevékenységére tekintettel nem adhatunk egyszavas választ arra, hogy mi állhat az érdekelt adós felelősségi szintjére emelt szigorítások hátterében. Annyit bizonyosan elmondhatunk, hogy a *bona fides* felemelkedésének hatására a római felelősségjog elszubjektívizálódása sebet ejtett az eredeti, (tisztán) objektív felelősségi rend pajzsán, így a

²⁹⁰ FINAZZI i. m. 326; FÖLDI (2004) i. m. 312; MOLNÁR i. m. 216.

²⁹¹ A *vir diligens* eljárását követeli meg Ulpianus is a *neg. gestor*tól: Ulp. 10 *ad ed.* D. 3, 5, 5, 14

²⁹² DE ROBERTIS i. m. 819; FINAZZI i. m. 343; FÖLDI (2004) i. m. 304.

gondosság és az elvárható magatartás elvei dominálták a jogtudósok gyakorlatát a *neg. gestor* felelősségének vizsgálata terén is.

5.

Zárókövetkeztetések

Dolgozatomban a *negotiorum gestor* felelősségét meghatározó klasszikus jogi szabályokat vizsgáltam. A *negotiorum gestio* sajátos társadalmi–szociáletikai háttere megkívánta a legrelevánsabb jogbölcséleti művek tanulmányozását a Digesta vonatkozó joganyagának feldolgozása mellett. Feltártuk a *negotiorum gestio* tipikus motívumát, az *officium amicitiae*-t, a *gestor* ugyanis jellemzően a *dominus negotii* jóembere, aki altruista módon, *beneficium* nyújtása keretében avatkozik be.²⁹³ A római felsőbb osztály kötőanyagának tekinthető *amicitia* nem kizárólag szociális karakterrel rendelkezett, egy bizonyos gazdasági koncepció (*'economy of friends'*) állt a háttérben.²⁹⁴ Az intézmény a *honestiores* körében jelent meg — és eredetileg az erkölcsi normák (*mos maiorum*) dominálták —, később pedig alanya státusztól függetlenül bárki — hatalomalatti is — lehetett. A *negotiorum gestio* elsődleges funkciója — amit a *gestor* eredeti, limitált felelőssége is megmagyaráz — a *defensio absentis* lehetett.²⁹⁵

Exegézisekkel szilárdítottuk meg a szakirodalom általános megállapítását arra vonatkozóan, hogy a klasszikus jogot a kazuisztika jellemezte: a különböző életszituációkra eseti döntések születtek. Ebből ered, hogy a *neg. gestor* felelősségét absztrahálni nem javallott, helytállási kötelezettségének mértéke a tényállás specifikumainak értékelése tükrében alakul. Bizonyossággal csupán a *gestor* felelősségének végpontjait határozhatjuk meg: felelőssége alapvetően *dolus* és *culpa* között mozog. E következtetésünket azonban ki kell egészítenünk azzal, hogy olykor fokozottabb felelősség is terheli a *gestort*, láthattuk, hogy a *dominus* üzleti biztonságát különösen veszélyeztető eljárás során akár *casus*ért is helytállással tartozhat.²⁹⁶ A *culpa* evolúciós stádiumainak kronologizálása vitatott a romanisták körében.²⁹⁷ A dolgozatban az nyert bizonyosságot, hogy a másért való felelősség terén a *culpa in eligendo* típusát a klasszikus jog tartalmilag ismerte és alkalmazta is.²⁹⁸ A *neg. gestor* felelőssége nem konkrét normák merev betartásával, hanem jogelvek mentén került megállapításra. A *negotiorum gestio bonae fidei iudiciumon* alapult, vagyis a *gestor* felelősségét az eset körülményeire tekintettel, a *bona fides*szel összevetve értékelték.²⁹⁹ A *bona fides* elve a felelősségjogi vizsgálódás immanens — a helytállás mértékét előirányozni képes — eszköze, melynek segítségével behatárolható volt a kifejtett magatartás következtében előálló felelősség.³⁰⁰ A forráskutatás alapján kijelenthető, hogy a *neg. gestor* fokozott felelősségének kialakítása során a jogtudósok a *diligentiára*, a *diligens pater familias* gondosságára is mérceként kezdtek tekinteni. Másik felelősségi rendező elvként az *utilitast* (*'Utilitätsgedanke'*)³⁰¹ emelhetjük ki. Ez a princípium a *ratihabitio* és a felek igényérvényesítése szempontjából is kardinális szerephez jutott.

<i>Dolus</i>	<i>Dolus–culpa</i>	<i>Culpa</i>	<i>Casus</i>
--------------	--------------------	--------------	--------------

²⁹³ DAWSON i. m. 825.

²⁹⁴ VERBOVEN i. m. 227.

²⁹⁵ FINAZZI i. m. 366; MEISSEL i. m. 275–276.

²⁹⁶ Pomp. 21 *ad Q. Muc. D.* 3, 5, 10; DEPPENKEMPER (2014b) i. m. 464.

²⁹⁷ KUNKEL i. m. 301sk; MOLNÁR i. m. 148; vö. VISKY (1942) i. m. 9.

²⁹⁸ Paul. 9 *ad ed. D.* 3, 5, 20, 3

²⁹⁹ ZIMMERMANN i. m. 445.

³⁰⁰ NÖRR (1956) i. m. 79.

³⁰¹ NÖRR (1956) i. m. 114.

Ulp. D. 3, 5, 3, 8 Ulp. D. 3, 5, 3, 9 Scaev. D. 3, 5, 8 Paul. D. 3, 5, 18, 3	Pomp. D. 3, 5, 10 Paul. D. 3, 5, 18, 1	Ulp. D. 3, 5, 5, 14 Paul. D. 3, 5, 17 Paul. D. 3, 5, 20, 3 Pap. D. 3, 5, 30, 2 Pap. D. 3, 5, 31 pr.	Pomp. D. 3, 5, 10
---	---	---	-------------------

Az áttekintő táblázat is szemlélteti, hogy a forrásokban a *neg. gestor culpáért* való felelőssége esik túlsúlyba, az eredeti *dolus*–felelősséghez képest tehát egyértelműen kimutatható a helytállási kötelezettség szigorodása. E tényről függetlenül a Digestában több olyan esetet is találunk, melyekben a távollévő jóakarója látja el megbízás nélkül az ügykezelést. A jóhiszemű, preventív alapokon nyugvó *negotiorum gestio* — mely ideális helyzetben még hasznokat is teremtett — felelősségi elveit ennek megfelelően méltánytalan lett volna minden élethelyzetet átfogó szigorító szabályozásnak alávetni és a *gestor* objektíve megállapítható vétkességi mértékét generálisan megemelni. A szigorodó tendencia főágensének a *neg. gestor* és a *mandatarius* közeli rokonságát, párhuzamba állítható fejlődési ívét tekinthetjük.³⁰² A *mandatarius* ingyenadósként eredendően csak *dolusért*, később érdekelt adósként már *culpáért* is felelt.³⁰³ Ehhez a felelősségi rendhez illeszkedik a *gestor* helyzete is.³⁰⁴ A *negotiorum gestio* a *mandatum*hoz hasonló gondossági kötelmet keletkeztet a megbízás nélküli ügyvivő és az ügy ura között.³⁰⁵ Így a *neg. gestor* klasszikus jogi felelősségét helyesen a ‘fordított érdekelt adós’ kategóriájával írhatjuk le.³⁰⁶ A felelősségi szabályozás — kiváltképp az *utilitas gestionis* zsinórmértéke —³⁰⁷ fellazította a jó szándékú *gestor* beavatkozása és a *dominus* magánautonómiájának sérülése közötti diszkrepanciát. Amikor a *ratio legis* az altruista cselekvés serkentése, az ügyvivő felelősséget korlátozták, midőn a cél a magánszféra védelme a kéretlen beavatkozástól, a felelősséget növelték.³⁰⁸

Bízom benne, hogy, ha maradéktalanul nem is, legalább túlnyomó részben sikerült eleget tennem mindannak, amire a bevezetőben vállalkoztam, így reményeim szerint képet tudtam adni a *negotiorum gestor* klasszikus jogi felelősségi rendjéről és bizonyítani tudtam a *negotiorum gestor* felelősségének komplexitását. Munkámat az első fejezetben felvetett jogi probléma megoldásával zárom. A különban tartózkodó, proskribált Quintius kiszolgáltatott helyzetét a *negotiorum gestor*, Sex. Alfenus — Quintius és Naevius közeli barátja —³⁰⁹ példaértékű cselekedete orvosolta, aki hazavitte a távollévő rabszolgáját, ellentmondott a felperesi követelésnek, és az *absens* jó hírnevének megóvása érdekében még perbeli képviselőt is elvállalta. Feladatát a legnagyobb gondossággal (*summa cum diligentia*) intézte.³¹⁰

³⁰² A *gestor* felelőssége a *procurator*éval is párhuzamba állítható, aki szintén *culpáért* volt köteles helytállni a klasszikus jogban: FINAZZI i. m. 369.

³⁰³ MOLNÁR i. m. 138.

³⁰⁴ DE ROBERTIS i. m. 814–815.

³⁰⁵ KASER i. m. 589; vö. KUNKEL i. m. 340.

³⁰⁶ Mivel a *negotiorum gestio*nak mindig a *dominus* érdekeit, hasznát kellett céloznia, osztom a szakirodalomi azon meglátását, mely szerint a *neg. gestor* felelősségét a klasszikus jogban is a *dolus* szintjén kellett volna tartani: FINAZZI i. m. 368–369; MOLNÁR i. m. 137. Valószínűleg a *gestor* felelősségének szigorítása háttérben a *diligentia* követelményének kialakítása és a későklasszikus jog nevelő funkciója húzódik meg (vö. KUNKEL i. m. 339.)

³⁰⁷ SEILER i. m. 326.

³⁰⁸ ZIMMERMANN i. m. 446.

³⁰⁹ PLATSCHEK i. m. 31.

³¹⁰ Cic. *Quinct.* 61